

อนุสรณ์
ในงานประชุมเพลิง

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ

สุสาน ประตูเหล็ก

อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย

วันอาทิตย์ ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

อนุสรณ์

ในงานประชุมเพลิง

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ

ณ สุสาน ประตูเหล็ก

อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย

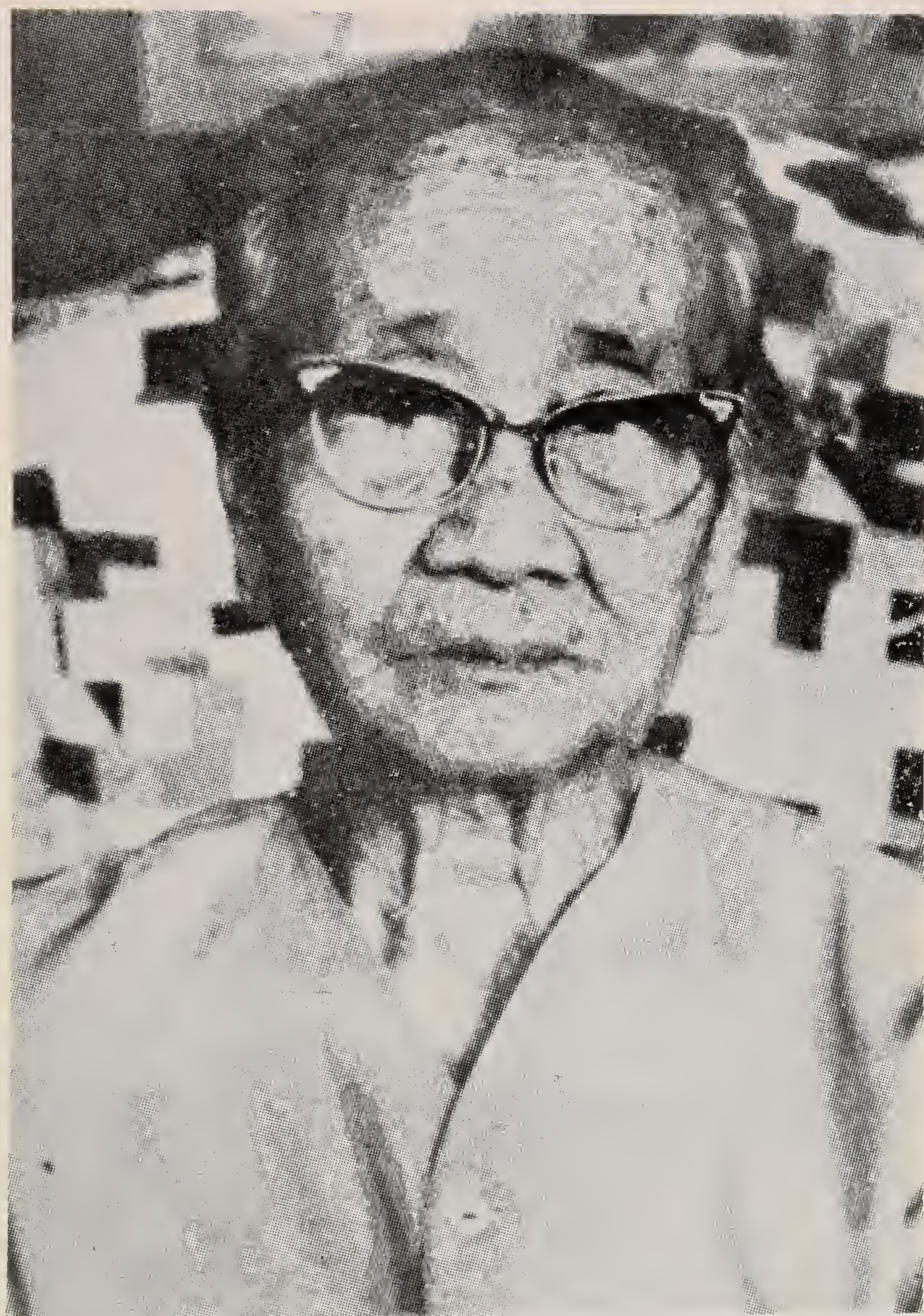
วันอาทิตย์ ที่ ๒๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

ขอบพระคุณ

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณทุกท่าน ที่ได้ให้เกียรติมาในงานศพของผู้วายชนม์ ตั้งแต่วันแรกจนถึงประชุมเพลิง กับทั้งขออนุโมทนาในส่วนกุศล ซึ่งท่านทั้งหลายได้ร่วมบำเพ็ญทั้งด้วยกำลังกายก็ดี และกำลังทรัพย์ก็ดี แด่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วในครั้งนี้ด้วย

หากมีสิ่งใดบกพร่อง จะเป็นด้วยเหตุประการใด ๆ ก็ดี เจ้าภาพขอกราบอภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

เจ้าภาพ

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ

ชาตะ พ.ศ. ๒๔๒๔

มรณะ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕

รวมศิริอายุได้ ๙๑ ปี

เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื่อ

ชีวะประวัติ

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ

แม่เฒ่าขอดแก้ว เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวนบุตรชายหญิง จำนวน ๙ คน ของพ่อเจ้าหน่อคำและแม่เจ้าจันทร์คำ

แม่เฒ่าขอดแก้ว เกิดที่บ้านแม่ต๋ำ อำเภอพะเยา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ท่านเป็นคนสุดท้ายของพี่น้องตระกูลนี้ ที่ได้เสียชีวิตไป

ประวัติข้างบิดา คือ ของเจ้าพ่อหน่อคำนั้น สืบไม่ได้ เพราะพ่อเจ้าหน่อคำได้ตายไปนานแล้ว ผู้ที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่ก็ไม่ทราบว่าท่านมาจากตระกูลใด แต่ทราบว่า ท่านเป็นคนพะเยาโดยกำเนิด เป็นต้นตระกูล "หน่อคำบุตร" ที่ใช้กันแพร่หลาย ในหมู่บ้านแม่ต๋ำทุกวันนี้

ส่วนประวัติทางด้านแม่เจ้าจันทร์คำนั้น สืบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองเมืองแพร่ โดยแม่เจ้าจันทร์คำเป็นลูกของ

แม่เจ้าปั๋น แม่เจ้าปั๋นเป็นลูกของเจ้าพ่อแสนธุระกับเจ้าแม่นวล อีกทีหนึ่ง แม่เจ้าปั๋น เป็นผู้มีอายุยืนผู้หนึ่ง ท่านเสียชีวิต เมื่ออายุได้ ๑๐๓ ปี แม่เจ้าจันทร์คำ อายุได้ ๘๘ ปีจึงเสีย

แม่เจ้าจันทร์คำ มีบุตรชายหญิงกับพ่อเจ้าหน่อคำ ๙ คน ตามลำดับดังนี้

๑. แม่เฒ่าเกี๋ยว ซึ่งเป็นมารดาของคุณนายบัว พิกุล (นางขบวนบทคำริห์)

๒. พ่อเฒ่ายอด

๓. ลุงน้อยแก้วมูล

๔. แม่เฒ่าขอดแก้ว

๕. แม่พุ่น

๖. แม่มอญคำ

๗. ลุงน้อยหวัน

๘. แม่ยอดเรือน

๙. ลุงน้อยหล้า

แม่เฒ่าขอดแก้ว ได้สมรสกับพ่อเฒ่าชื่น เสมอเชื้อ ลูกของพ่อเฒ่าแสนผิว คนบ้านแม่ตานี่เอง พ่อเฒ่าแสนผิว เป็นคหบดีผู้มั่งคั่งและเป็นผู้มีอิทธิพลคนหนึ่งในสมัยนั้น คำว่า

"แสน" เป็นยศอย่างหนึ่งเทียบได้กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนี้ เมื่อเดือนตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๖) ได้เกิดมีจลาจลศึกเงี้ยวเข้าก่อกวน เมืองพะเยา ลำปาง แพร่ และ น่าน ร้อนถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้เป็นแม่ทัพใหญ่ขึ้นมาปราบจลาจลพวกศึกเงี้ยวนี้ ในขณะที่ กัปตัน เจนเซ่น มาก๊าต ซึ่งเป็นผู้บังคับกองร้อยทหารไทยกำลังตรวจแถวทหารอยู่ที่บริเวณบ้านแม่กา ได้ถูกลอบยิงตายทันทีโดยมือปืนของเงี้ยว เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ฝ่ายมือปืนคนนั้นได้หลบหนีผ่านมาทางบ้านแม่ต๋ำ ซึ่งแม่ทัพนายกองของไทยได้ลุกไล่ตามมาในที่สุดก็ตามจับไม่ได้ แต่มีผู้กล่าวหาว่าพ่อเฒ่าแสนผิว เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ โดยให้ม้าขี่หนีไป ซึ่งในที่สุดได้มีการตั้งศาลทหารขึ้นที่พะเยาอย่างรีบด่วน โดยมีเจ้าราชบุตรเมืองลำปาง, เจ้าราชภาติกวงษ์ เป็นต้น เป็นผู้ชำระความตัดสินให้ประหารชีวิตพ่อเฒ่าแสนผิวขึ้นทันที พร้อมด้วยริบทรัพย์สินเสียสิ้น พ่อเฒ่าชื่นเล่าให้ฟังว่า ตัวท่านและญาติพี่น้องได้พากันหลบหนี ด้วยเกรงจะถูกประหารชีวิตทั้งโคตร

นั่นเอง สถานที่พ่อเฒ่าแสนผิ่ว โดนประหารนั้นอยู่ใกล้ ๆ กับประตูผี่ในปัจจุบันนี้ (เสื้อผ้าชุดที่พ่อเฒ่าแสนผิ่ว ใช้แต่งในขณะที่ถูกนำตัวไปประหารนั้น ทุกวันนี้ยังเก็บไว้ให้ลูกหลานได้เคารพสักการะอยู่เป็นอย่างดี จะเห็นรอยเลือดเปรอะแห้งกรังอยู่)

เมื่อกองทัพไทยได้ปราบศึกเงี้ยวได้ราบคาบแล้ว พวกลูก ๆ หลาน ๆ ของพ่อเฒ่าแสนผิ่ว ก็พากันกลับบ้านและได้ทำหนังสือฎีกาขึ้นร้องเรียน ว่าพ่อเฒ่าแสนผิ่ว ไม่ได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือมือปืนที่ยิงกัปตัน เจนเซ่น ประการใด ซึ่งในที่สุดได้มีการชำระความกันใหม่ ปรากฏว่าคดีของพ่อเฒ่าแสนผิ่วชนะ ตามจดหมายเหตุแจ้งความ ของพระองค์เจ้าเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในสมัยนั้น ได้ออกประกาศแจ้งความ ตามหนังสือลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ว่า พ่อเฒ่าแสนผิ่วเป็นผู้ไม่มีมลทิน พร้อมทั้งขอโทษต่อลูกหลาน และยินยอมชดใช้ค่าหัวให้ ๗๕๐๐ รูปี

แม่เฒ่าขอดแก้ว มีลูกชายหญิง กับ พ่อเฒ่าชื่น ๔ คน ตามลำดับดังนี้ คือ

๑. นางหม่อม ต่อมาได้สมรส กับ นายหม่อง สุคนธพันธุ์ เกิดบุตรด้วยกันทั้งหมด ๕ คน มีหลานสืบต่อไปอีก ๑๕ คน และมีเหลนอีก ๓ คน

๒. นายนวล ต่อมาได้สมรสกับนางน้อย และคนอื่น มีบุตรทั้งหมด ๕ คน มีหลานอีก ๑๓ คน

๓. นางบัวผัน ต่อมาได้สมรสกับพระแสนสิทธิเขต (สมบุญ อินทรลาวัณย์) อดีตนายอำเภอพะเยา ในสมัยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ เกิดบุตรด้วยกัน ๔ คน มีหลานสืบต่อไปอีก ๘ คน

๔. เด็กหญิง . . . เสียชีวิตเมื่อยังเล็ก

นับได้ว่าแม่เฒ่าขอดแก้วนี้ เป็นผู้มีอายุยืนด้วยผู้หนึ่ง น้อยคนนักที่จะมีอายุยืนอยู่จนได้เห็น เหลน คือ ลูกของหลาน นอกจากนั้นแล้ว แม่เฒ่าขอดแก้วยังมีโอกาสได้เห็นลูกที่เกิดจากเหลนเสียอีก ซึ่งหากจะนับรวมกันเข้าทั้งหมดแล้ว แม่เฒ่าขอดแก้ว จะมีหลานที่สืบสายโลหิตโดยตรงถึง ๑๔ คน มีเหลน ๓๖ คนและมีลูกของเหลนอีก ๓ คน

โดยปกติแล้วแม่เฒ่าขอดแก้ว เป็นคนแข็งแรงยังทำอะไรว่องไวอยู่ เพราะเป็นคนรูปร่างเล็กยังสามารถเดินเหินไปไหนมาไหนได้เอง ประสาทตายังใช้การได้ดี โดยไม่ต้องใช้แว่น ประสาทหูก็ยังดีมีความจำเป็นเยี่ยม สามารถจำได้ว่าคนไหนชื่ออะไร และเป็นลูกของหลานผู้ใด

ตัวท่านเองคงไม่มีโอกาสได้ทราบว่า การล้มลงครั้งสุดท้าย หลังจากที่จะลุกไปห้องน้ำเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน นี้จะเป็นวาระสุดท้ายของท่าน ท่านได้เกิดเส้นโลหิตแตกในสมองทันที หลังจากนำเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาล อาการของท่านดีขึ้นชั่วระยะหนึ่ง โดยสามารถจำอะไรได้ทั้ง ๆ ที่ท่านมีอัมภาตครึ่งซีกไปข้างหนึ่ง แต่ในที่สุดอาการกลับทรุดหนักลงไปอีกอย่างไม่คาดฝัน ท่านสิ้นลมหายใจเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ เวลา ๑๒.๐๕ น. รวมศิริอายุได้ ๙๑ ปี.

คำไว้อาลัย

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ

แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อ จัดเป็นปูชนียบุคคลอันควรแก่การเคารพบูชายิ่ง เพราะการสั่งสมอบรมบารมีธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น มีศรัทธา ศีล จาคะ และมีปัญญา ประกอบด้วยจริยาวัตรอันดีงาม เป็นที่เคารพยำเกรงของบุตรธิดาหลานเหลนจัดว่า เป็นผู้เพรียบพร้อมด้วยสมบัติของพุทธศาสนิกชน ๖ ประการ คือ

๑. คติสมบัติ ถึงพร้อมด้วยคติ คือ ได้อัตตภาพมาเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ อาศัยมนุษยธรรมได้รักษาศีล ๕ ศีล ๘ และอุโบสถศีล ทั้งได้ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติผิดในกามเป็นต้น ด้วยอำนาจผลแห่งธรรมนำส่ง ให้มาเกิดเป็นมนุษย์ที่ดีมีอายุยืนถึง ๙๑ ปี

๒. กาลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยกาล คือเกิดมาในคราวที่มีพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความเจริญรุ่งเรืองดุจประทีปชัชวาลย์อยู่ในโลก ให้เหล่าสัตว์ได้ศึกษาอบรมและได้ประพฤติปฏิบัติ มีการเจริญเมตตาภาวนาเป็นต้น

๓. ประเทศสมบัติ ถึงพร้อมด้วยประเทศทำให้มีที่อยู่ที่อาศัย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารอันอุดมสมบูรณ์ จึงได้มีโอกาสประกอบสัมมาชีพจนมีฐานะดี ไม่มีความทุกข์ยากลำบากแต่ประการใด และเกิดในประเทศที่มีพระพุทธศาสนาทำให้ได้ก่อสร้างกองการกุศลยิ่งขึ้น

๔. กุลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยตระกูล คือได้เกิดในตระกูลที่เป็นสัมมาทิฏฐิมีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นต้นมา นับว่าได้ฝังรากแห่งความเป็นพุทธมามกา ผู้เคารพนับถือพระพุทธศาสนาว่าเป็นของ ๆ ตน ไม่มีสิ่งอันใดที่จะมาลบล้างเพิกถอนได้เลย

๕. อุปธิสมบัติ ถึงพร้อมด้วยร่างกาย คือ มีร่างกายครบถ้วนบริบูรณ์ไม่บกพร่อง ไม่พิกลพิการเปรี้ยง่อย และ

ไม่เสียจริตวิปลาส ด้วยอำนาจปุญญาภิสังขารบันดาลตกแต่งมาดีมีรูปสวย มีผิวพรรณผ่องใสไม่มีโรคภัยเบียดเบียนมากเกินไป มีสุขภาพอนามัยดี

๖. ทิฏฐิสมบัติ ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองครองธรรม มีปัญญาฉลาดรอบรู้สิ่งที่เป็นบาปและบุญ สิ่งที่เป็นคุณและโทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์และมิใช่ประโยชน์เป็นต้น ตลอดรู้จักสิ่งควรเว้นและบำเพ็ญสิ่งที่ควรบำเพ็ญ

สมบัติ ๖ ประการนี้ แม่เฒ่าขอดแก้ว เสมอเชื้อได้บำเพ็ญมาแล้ว โดยครบถ้วนสมควรเป็นมาตุนารีรัตน์ "แม่แก้ว" ของบุตรธิดาหลานเหลนสืบไป ทั้งจักเป็นมรดกคือ เนตติแบบแผนของลูกหลานอีกด้วย เพราะคุณธรรมความดีนั้นย่อมไม่ตายไปตาม สมดังภาษิตบรรหารที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ" รูปกายของสัตว์จะต้องย่อยยับดับสูญไป ส่วนชื่อเสียงคุณงามความดีหาดับสูญไปไม่ ดังนี้.

พระโศภนธรรมมุนี

อาลัยจากลูก

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของแม่ ยังความเสียใจอย่างสุดซึ้งที่จะหาอะไรเปรียบมิได้ เราสองแม่ลูกอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ตามประสาแม่ลูก เพราะพวกหลาน ๆ ของแม่ไม่ได้อยู่ร่วมด้วย ฉะนั้น เมื่อแม่ล้มป่วยลงเมื่อวันที่ ๑๓ ก.ย. ๒๕๑๕ ลูกก็ได้รีบเรียกหมอซึ่งเป็นหลาน มาทำการรักษาพยาบาล จนเห็นว่าอาการของแม่ยังไม่รู้สึกตัว หลานจึงได้ให้ลูกนำแม่ไปรักษาตัวที่ ร.พ. อาการของแม่ก็ค่อยดีขึ้นบ้าง ต่อมาอีกสัก ๓–๔ วัน แม่ก็ไม่ทานข้าว อาการของแม่ก็เริ่มทรุดหนักลง จนกระทั่งถึงวันอาทิตย์ที่ ๑ ต.ค. ๑๕ เวลาเที่ยงคืน แม่ก็มีอาการหายใจไม่ปรกติ และไม่ดีขึ้นเลย จนกระทั่งวันจันทร์ เวลา ๑๒.๐๕ น. แม่ก็มาด่วนจากลูกไปอย่างไม่มีวันกลับ ทำความเศร้าสลดให้แก่ลูก ๆ หลาน ๆ มาก ถึงแม้ว่าการตายจะเป็นหลักธรรมดาของโลก แต่ก็เป็นสิ่งที่ยังความเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งของลูก

ฉะนั้น ลูกจึงขอดวงวิญญาณของแม่จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ดังความปรารถนาของแม่ทุกประการ

จากลูก

บัวผัน อินทรลาวัณย์

รำพึงถึงแม่เฒ่า

ข้าพเจ้ายังจำได้จนกระทั่งบัดนี้ได้ดีว่า นับแต่ข้าพเจ้าเริ่มจำความได้ ข้าพเจ้าก็ได้พบพ่อเฒ่าและแม่เฒ่าอยู่ในเรือนเดียวกันแล้ว ทั้งนี้เพราะว่าแม่เป็นลูกคนเล็กไม่มีใครอยู่ด้วยเพราะพ่อไปอยู่ถึงลำปาง จึงรับเอาพ่อเฒ่าและแม่เฒ่ามาอยู่ด้วยในขณะนั้น เมื่อพ่อลาออกจากราชการแล้ว ได้ไปทำการค้าไม้ที่จังหวัดลำปางและต่อมาย้ายไปอยู่นครสวรรค์ พ่อไม่ค่อยได้กลับมาบ้านพะเยาบ่อยนัก เพราะแม่บอกว่าพ่อต้องคุมคนงานตัดไม้และคุมช้างเพื่อลากซุงลงแม่น้ำ แม่มักพาข้าพเจ้าซึ่งเป็นบุตรคนโตไปหาพ่อเสมอ ในระหว่างที่แม่ไม่อยู่บ้าน คงทิ้งน้องๆ ไว้กับพ่อเฒ่าและแม่เฒ่าให้ดูแล ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าโตขึ้น จึงได้ย้ายจากโรงเรียนวัดภูมินทร์ ไปเข้าโรงเรียนสตรีประจำจังหวัดลำปาง

การเดินทางโดยรถยนต์สมัยเมื่อ ๓๐ ปีก่อนโน้น หลายคนคงหลับตานึกถึงสภาพทางและสภาพรถยนต์ออก การเดินทางจากลำปางมาพะเยาต้องใช้เวลาประมาณ ๑ วัน ถึงแม้ข้าพเจ้า

มาเรียนหนังสือที่ลำปาง ก็ไม่ค่อยได้มีโอกาสพบพ่อบ่อยนัก เพราะพ่อเข้าไปคุมไม้อยู่ถึงในป่า เราคนเดียวเท่านั้น ที่ยังนึกจำหน้าพ่อได้บ้าง ส่วนน้อง ๆ นั้น เชื่อแน่ว่าคงจำหน้าพ่อไม่ได้เป็นแน่ เพราะเมื่อพ่อตายนั้น หลายคนยังเล็กอยู่ ดังนั้นพวกเราทั้งหลายเติบใหญ่มาได้ก็ด้วยความฟูมฟักของพ่อเฒ่าและแม่เฒ่าโดยแท้ก็ว่าได้ ตอนหลังเมื่อพ่อย้ายไปทำไม้ที่ปากน้ำโพ ข้าพเจ้าจึงย้ายมาเรียนหนังสือที่จังหวัดเชียงราย

เมื่อพวกเรายังเด็ก ๆ อยู่ เราอยู่ที่บ้านสวนริมถนนสายในของทุกวันนี้ หน้าบ้านติดกับถนนพอดี ส่วนทางหลังของสวนติดกับลำน้ำแม่ต๋ำ แม่คลอดน้องทั้ง ๓ ที่บ้านนี้เอง จำได้ไม่ผิดว่า ขณะที่แม่คลอดน้อง พ่อไม่เคยอยู่บ้านสักที การคลอดของคนสมัยนั้น นับว่าเป็นเรื่องใหญ่โตมากทีเดียว เพราะสมัยนั้น ไม่มีโรงพยาบาล ไม่มีนางพยาบาล ไม่รู้จักการแพทย์สมัยใหม่ การคลอดก็ต้องใช้หมอตำแยกลางบ้านนั่นเอง เดชะบุญที่คนรุ่นก่อน ๆ ผ่านพ้นอันตรายตอนนั้นมาได้เป็นส่วนมาก จำได้ว่าตอนหมอตำแยจะตัดสายสะดือน้อง ยังใช้ให้คนไปตัดเอาผิวไม้ไผ่มาตัด ไม่ได้ใช้มีดหรือกรรไกรตัดดังเช่นปัจจุบันนี้

สมัยนั้นก็ตอบไม่ได้เหมือนกันว่า ทำไมต้องใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ หมอตำแยบางคนก็ตอบว่า เพราะมันคมดีบ้าง เขาทำกันอย่างนั้นมาต่อ ๆ กันบ้าง แต่แท้ที่จริงแล้ว การใช้มีดหรือกรรไกรตัดในสมัยนั้น ถ้าไม่รู้จักวิธีฆ่าเชื้อโรคได้ดีแล้ว ก็จะเกิดหนองบริเวณรอบ ๆ สายสะดือนั้น อาจทำให้ทารกตายได้ในที่สุด หรือร้ายยิ่งไปกว่านั้น อาจทำให้เกิดบาดทะยักขึ้นได้ เมื่อแม่ใกล้จะคลอด พ่อเฒ่าและแม่เฒ่าเป็นกุลีกุจอเป็นที่สุด มีการเตรียมฟืนไว้กองใหญ่ ๆ ต้องเตรียมและจัดห้องไว้ล่วงหน้า จำได้ว่าพอแม่คลอดน้อง แม่นอนอยู่บนเตียงชิดกับฝา ในห้องแคบ ๆ ห้องหนึ่ง ในห้องมืดพอสมควร มีเตาไฟวางไว้อยู่กลางห้อง เหนือเตียงขึ้นไปมีเชือกสายถักเป็นตาเล็ก ๆ คล้ายยอคลุมไว้ มีใบหนาดผูกติดห้อยอยู่ ๒–๓ กำ นัยว่ากันภูตผีปีศาจอะไรทำนองนั้น แม่ต้องนอนผิงไฟอยู่ตลอดไม่ว่าร้อนหรือหนาวจนครบเดือนกว่าจะออกมาได้ ดังที่ชาวบ้านเรียกกันว่าอยู่เดือนคือนอนอยู่เป็นเดือนเอาทีเดียว ไม่ให้ได้รส ได้กลิ่น ของหอมแม้ใครจะใส่น้ำอบ น้ำหอม เข้าไปเยี่ยมก็ไม่ได้ หาว่าผิดเดือนบ้าง หากอยู่ไม่ครบเดือน หากมีการเจ็บป่วยตอนหลังขึ้น ไม่ว่า

จะเป็นโรคใดก็ตาม มักจะตำหนิว่าอยู่เดือนไม่ได้ไฟดี หรือผิดเดือนเป็นต้น ในระหว่างอยู่เดือนนี้ แม่ต้องกินข้าวที่ชาวบ้านเรียกว่าข้าวจี่ กินกล้วยเผา กินปลาย่าง เนื้อและไข่ห้ามหมด เมื่อแม่ออกเดือนมาแล้ว หน้าแม่ผอมและขาวซีดมาก ก็ทำไมไม่ซีดเล่า เพราะไม่ได้โดนแดดเลย อาหารการกินก็ไม่ยอมให้กิน ก็ทำให้ขาดอาหาร ไม่ได้โดนแสงแดด ก็ขาดวิตามินที่สร้างจากแสงแดด แม่โดนอบอยู่ในห้องซึ่งร้อนพอดู แถมที่ศีรษะยังมีผ้าโพกไว้อีก ที่เท้าก็ใส่ถุงเท้า จึงทำให้มีเหงื่อออกมาก เมื่อคนถูกความร้อนมากเกินไป และมีเหงื่อออกมาก จึงทำให้เสียธาตุเกลือไปไม่ใช่น้อย จึงทำให้คนนั้นอ่อนระโหย แม่ต้องซื้อดินโป่งขาวมากินในระหว่างอยู่เดือน แต่หารู้ไม่ว่า นั่นเป็นการกินธาตุแคลเซี่ยมเข้าไปเพื่อชดเชยการขาดธาตุแคลเซี่ยม ซึ่งอาจจะเสียไปได้ในน้ำนม ดังนั้นจึงทำให้แม่ผ่ายผอมลงผิดสังเกตุ แถมยังต้องเสียเลือดอีกไม่ใช่น้อยในระหว่างคลอด เมื่อแม่ออกจากการอยู่เดือนมาแล้ว ใช่ว่าการรักษาจะหมดสิ้น ที่เอวของแม่ยังจุดชุดไว้อีก ไว้รอบตัวเลย เหมือนคนคาดเข็มขัดบรรจุลูกปืนไว้ การใช้ชุดจุด ต้องทำต่อไปอีกประมาณ ๑ หรือ ๒ อาทิตย์

ทั้งนี้เพื่อจะให้มดลูกได้เข้าอู่อย่างเรียบร้อยนั่นเอง การออกลูกครั้งหนึ่งในสมัยนั้น นับว่าเป็นการทรมารพอดู น่าเห็นใจพวกแม่ทั้งหลายเป็นที่สุด นับว่าหลายคนได้ผ่านนรกทั้งเป็นมาแล้ว

บ้านหลังที่เราอยู่นี้ ข้าพเจ้ายังจำได้ดีว่า เป็นบ้านไม้สองตอน ข้างหน้าต่ำ ข้างบนยกเป็นชั้นสูง สมัยก่อนคนนิยมปลูกบ้านไม้กันมาก พื้นไม้กระดานปูด้วยไม้แผ่นโต ๆ กว้างกว่า ๑๒ นิ้วขึ้นไปทั้งนั้น มีทางแคบเล็ก ๆ ทางข้างบ้าน ผ่านต้นทับทิม ซึ่งกิ่งมันโน้มห้อยลงมาจนโดนศีรษะ ทางนี้เป็นทางนำไปสู่หลังบ้าน ทางชานบ้านอีกด้านหนึ่ง มีต้นมะพร้าวต้นสูงใหญ่ มีลูกดก ทอดโน้มต่ำลงมามากจนน่ากลัวอันตรายจากลูกมะพร้าวจะหล่นลงมา มีหลายคนได้เตือนให้พ่อเฒ่าโค่นต้นมะพร้าวนั้นเสีย เพราะกลัวอันตรายดังกล่าว แต่พ่อเฒ่าก็ไม่ยอมโค่น นัยว่าเสียดายมันแถมมันยังมีลูกดกเสียด้วย ข้าพเจ้าเป็นคนชอบสัตว์เลี้ยงมากในวัยเด็ก เราเลี้ยงไก่ สุนัข แมวและกระต่ายไว้มาก เสียอย่างเดียวเท่านั้น ที่สัตว์เลี้ยงบางอย่างต้องมีอันเป็นไป คือตายง่ายเหลือเกิน เมื่อสิ่งที่เรารักแม้แต่สัตว์ที่เราเลี้ยงมีอันตายไป ข้าพเจ้ากยังอดสังเวชคิดถึงมันมิได้ ข้าพ-

เจ้าชอบกระต่ายในขณะที่มันยังเล็กอยู่ ขนปุกปุยและไร้เดียงสาเหมือนเด็กเกิดใหม่ที่เพิ่งหัดคลานเหมือนกัน กระต่ายแพร่พันธุ์ได้รวดเร็วมาก เสียอย่างเดียวที่แมวชอบตะครุบเอาลูกกระต่ายไปกินบ่อย ๆ ข้าพเจ้าจำต้องจากบ้านไปเรียนหนังสือที่อื่น จึงจำใจต้องยกพวกสัตว์เลี้ยงให้คนอื่นไป พ่อได้นำหมูพันธุ์ฝรั่งมาให้พ่อเฒ่าด้วย หมูพันธุ์อะไรก็ไม่ทราบ ตัวมันยาวดีเหลือเกินยาวตั้ง ๒ วาทีเดียว ในเมื่อหมูพื้นเมืองตัวยาวเพียงศอกกว่า ๆ เท่านั้นเอง มีคนบ้านอื่นมาดูหมูพันธุ์ฝรั่งบ้านเรามาก ตอนนั้นพ่อเฒ่าขายลูกหมูพันธุ์ ได้กำไรพอสมควร

เราอยู่บ้านสวนนี้ได้ไม่นาน ก็ย้ายไปอยู่บ้านเหนือ ซึ่งที่นี่แม่เปิดร้านค้าขายด้วย ตอนนี้ พ่อไปทำงานปากน้ำโพ และข้าพเจ้าย้ายมาเรียน ชั้น ม.ศ. ๑ ที่เชียงราย ส่วนน้อง ๆ คงอยู่กับแม่ เข้าเรียนชั้นประถม ที่โรงเรียนเทศบาลใกล้ ๆ บ้าน

เมื่อโรงเรียนปิดเทอมต้น ข้าพเจ้ากลับมาช่วยแม่ขายของที่บ้าน ในบ่ายวันหนึ่ง มีรถยนต์แล่นมาจอดที่หน้าบ้านเห็นมีคนช่วยหามคนลงมา คุณแม่วิ่งเข้าไปดู แม่ตะโกนว่าคุณพ่อกำลังป่วยมา พ่อป่วยเป็นอะไร เป็นไข้ดีกวัน ข้าพเจ้า

ไม่ทราบ เห็นแต่เพียงว่าพ่อผอมมากและเป็นไข้ พูดจาพอรู้เรื่องบ้าง แต่แสดงอาการหอบเหนื่อยมาก พ่อมานอนป่วยได้ ๒ วันก็ถึงแก่กรรม พ่อเฒ่าและแม่เฒ่าได้ช่วยไปตามหมอต่าง ๆ เท่าที่พอจะหาได้รวมทั้งหมอไสยศาสตร์มาเรียกขวัญด้วย คืนวันที่พ่อจะเสีย กลางคืนดึกสงัดมีนกแขวกร้องแขวก ๆ บินผ่านไปมา ญาติหลายคนที่นั่งเฝ้า ต่างส่ายหน้า ทายกันว่าชีวิตพ่อคงไม่พ้นคืนนี้เป็นแน่ เพราะนกแขวกมาตามเอาวิญญาณแล้ว แม่เรียกให้ข้าพเจ้ามานั่งข้าง ๆ พ่อ ส่วนน้องคนอื่นไม่ทราบอยู่ไหนคงนอนหลับกันหมด ข้าพเจ้าเห็นพ่อหายใจอ่อนลง อ่อนลงต่อเมื่อแสงตะวันเริ่มจับขอบฟ้า พ่อก็สิ้นใจ พ่อโดยกำเนิดนั้นมีชีวิตคลุกเคล้าและทุกข์สุขกับชีวิตพวกเราน้อยเหลือเกิน โดยเฉพาะพวกน้อง ๆ แทบจะไม่รู้จักหน้าพ่อเอาเสียเลย พวกเราถือว่าพ่อเฒ่านั้นเป็นเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิดเอาทีเดียว และมีแม่เฒ่าเป็นเสมือนมารดาคนที่สอง

เมื่อสิ้นบุญพ่อแล้ว เราทั้ง ๗ คน จึงย้ายจากบ้านเหนือมาอยู่บ้านสวน หน้ากลางทุ่งแม่ต๋ำ พ่อเฒ่าได้สร้างบ้านนั้นเป็นสองชั้น ใหญ่โตมากเกินคนอยู่ ยังจำได้ว่าอิฐชั้นล่างยังไม่ทัน

โมกเลย และจำเป็นจะต้องรื้อ เพราะทางหลวงเขาจะผ่านทางนั้น อีกครึ่งหนึ่งทางหลังบ้านยังคงอยู่ เพราะเขตทางเขาเข้าไปไม่ถึง พ่อเฒ่าแม่เฒ่าจึงปลูกบ้านหลังต่ำ ๆ อีกหลังหนึ่งข้าง ๆ บ้านหลังใหญ่หลังนี้ ประจวบกับในระยะนั้น สงครามโลกครั้งที่ ๒ มหาเอเซียบูรพาได้อุบัติขึ้น กองทัพญี่ปุ่น และกองทัพไทย ได้ผ่านถนนสายหน้าบ้านเสมอ นาน ๆ จะมีเครื่องบินฝ่ายสหประชาชาติมาโจมตีการลำเลียงทหาร และทำลายเส้นทางครั้งหนึ่ง ดังนั้น พ่อเฒ่าแม่เฒ่าจึงได้ไปซื้อสวนที่หนองแก้ว เพื่อหลบภัย พวกเราก็อพยพกัน แต่กลางคืนบางคนอาจค้างที่สวน และบางคนก็กลับมานอนที่บ้าน

ในขณะนั้น โรงเรียนหยุดกันหมด ข้าพเจ้าก็กลับมาอยู่บ้าน ซึ่งขณะที่สงครามเกิดขึ้นนั้น ข้าพเจ้าสำเร็จ ม. ๖ พอดีในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่สวน พ่อเฒ่าแม่เฒ่าเป็นคนขยันมาก ไม่ยอมหยุดนิ่งปล่อยให้เวลาผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ เราปลูกอ้อย ปลูกถั่ว ปลูกมัน ปลูกกล้วยขาย ซึ่งได้กำไรมาก ข้าพเจ้าได้เรียนรู้วิธีเอาปอมาขวั้นเป็นเชือก ได้เรียนรู้วิธีเกี่ยวหญ้าคา จนกระทั่งวิธีสานมันจนเอามามุงหลังคาได้ แม้กระทั่งทุกวันนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เคยลืมวิธีสานหญ้าคาเลย

ในระหว่างสงคราม ข้าวของแพงและหายากมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกน้ำมันเบนซินและน้ำมันก๊าด มีขายใต้ดิน เพราะของทหารขโมยเอามาขาย น้ำตาล, ข้าว, บุหรี่ ต้องมีบัตรปันส่วนซื้อขายกัน ยาก็แพง สมัยนั้นยารักษาบาดแผลพวกเป็นหนองที่ดีที่สุดเห็นจะเป็นซัลฟาไดอะซีน ซึ่งขายกันเม็ดละ ๑๐–๒๐ บาท คนป่วยเป็นมาลาเรียกันมาก และยาควินนินก็แพงและหาไม่ได้

ในคราวเคราะห์ร้ายคราวหนึ่ง บังเอิญที่แม่เฒ่าและน้องของข้าพเจ้าคนถัดไป เกิดป่วยขึ้น น้องข้าพเจ้าความร้อนขึ้นสูงเพ้อและชัก ยาก็หาไม่ได้ หมอก็มีแต่หมอทหารอยู่ในค่าย แม่เฒ่าก็เป็นแต่มีอาการน้อยกว่าน้องข้าพเจ้า เข้าใจว่าทั้งสองคนป่วยเป็นไข้มาลาเรีย น้องข้าพเจ้านั้น แม่คิดว่าต้องเสียชีวิตแน่ ๆ จึงแยกเอาแม่เฒ่าไปป่วยไว้ที่บ้านป้าหม่อม ในที่สุดน้องของข้าพเจ้าที่ป่วยก็ถึงแก่กรรม จนกระทั่งเราจัดงานศพเสร็จแล้ว แม่เฒ่าก็ยังไม่ทราบว่าน้องตาย เมื่อแม่เฒ่าหายเราจึงบอกให้ท่านได้ทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ่อเฒ่าเสียใจเป็นที่สุดในการจากไปของน้องของข้าพเจ้า ถึงกับสาปแช่งไม่ไปสวนอีกเลย พวกเราจึงได้เลิกลาจากสวนตั้งแต่ปีนั้นเป็นต้นมา

อีกไม่กี่ปีต่อมา สงครามเลิกแล้ว ญี่ปุ่นและเยอรมันยอมแพ้กองทัพพันธมิตร พวกทหารไทยก็พากันทยอยกันเดินกลับ ต่อมาคืนหนึ่ง บ้านที่พ่อเฒ่าแม่เฒ่าอยู่โดนปล้น พ่อเฒ่าโดนพานท้ายปืนฟาดเข้าที่หัวแตกเป็นแผลฉกรรจ์ ต้องไปตามหมอทหารในค่ายมาเย็บ แม่เฒ่าโดนมันจูงมือเพื่อให้พาไปบอกที่ซ่อนทรัพย์สิน สงสัยว่าผู้ร้ายที่ปล้นบ้านครั้งนั้น คงจะเป็นโรคผิวหนังที่มือเป็นแน่ เพราะแขนของแม่เฒ่าข้างที่มันจับมือนั้นภายหลังกลายเป็นโรคผิวหนังที่รักษาได้ยากที่สุด

หลังจากโดนปล้นแล้ว เรายังคงอยู่บ้านหลังนั้นไปอีกชั่วระยะหนึ่ง ทหารก็เดินทางกลับบ้านอยู่ตลอดเวลา บ้างไม่มีรถยนต์นั่ง ก็ต้องเดินด้วยเท้า มีคนมาบอกว่าบ้านข้าพเจ้าจะโดนปล้นอีก ดังนั้น พ่อเฒ่าจึงตัดสินใจพาพวกเรามาอยู่บ้านหน้าโรงพักตำรวจ ซึ่งเป็นแหล่งพักพิงสุดท้ายที่เราอาศัยอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

เราอยู่ด้วยกันมาตามภาษาครอบครัวเล็ก ๆ ที่จะมีความสุขได้ ชั่วระยะหนึ่งก็มีอันเป็นไปอีก โดยพ่อเฒ่าเกิดเป็นเส้นโลหิตแตกในสมองขึ้นมาอย่างกระทันหัน หลังจากที่ไปบ้าน

ศพพี่ชายของพ่อเฒ่า ซึ่งตายไปก่อนหน้านี้ บังเอิญท่านดื่มมาก หน่อยเท่านั้นเอง ท่านไม่รู้สึกตัวจนกระทั่งสิ้นชีวิต และเสียเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๙

ในระหว่างที่พ่อเฒ่ามีชีวิตอยู่นั้น สังเกตว่าแม่เฒ่าเป็นคนรักพ่อเฒ่ามาก ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นทั้งคู่ทะเลาะกัน หรือต่อล้อต่อเถียงกันเลย แม่เฒ่าเป็นฝ่ายเอาใจและคล้อยตามความเห็นของพ่อเฒ่าทุกประการ พ่อเฒ่าเสียอีก ที่เป็นคนใช้แม่เฒ่าให้เหยียบเสียเรื่อย วันหนึ่ง ๆ ตั้งหลายครั้ง แม่เฒ่านั้นเป็นคนแบบบางและตัวเล็ก พ่อเฒ่านั้น เป็นคนตัวใหญ่และแข็งแรงมาก แม่เฒ่าต้องโหนถึงจะเหยียบจนถึงกระดูก เพื่อให้พ่อเฒ่าได้หายปวด แม่เฒ่าต้องเหยียบให้พ่อเฒ่าจนเป็นกิจวัตรก่อนนอนเสมอทุกคืนไป กว่าพ่อเฒ่าจะหลับกรนไปเมื่อใดนั่นแหละแม่เฒ่าจึงจะได้ล้มตัวลงนอนบ้าง นับว่าแม่เฒ่าได้ปฏิบัติตน อุทิศตน เป็นภรรยาที่ดี สมเป็นเบญจกัลยาณีได้ผู้หนึ่ง

ในระหว่างที่แม่เฒ่ายังมีชีวิตอยู่ ในระยะบั้นปลายนี้ แม่เฒ่าถือศีล ๘ ต้องภาวนาจำศีล และรักษาอุโบสถทุก ๆ วันพระ

ถึงแม้ท่านอายุล่วงเข้าปัจฉิมวัยมามากก็ตาม ท่านไม่เคยหลงลืมเลย ยังจำชื่อคนได้แม่นยำ หู ยังได้ยินดี ตา ยังมองเห็นได้ชัด โดยไม่ต้องอาศัยแว่นตาเลย ลูกหลานทุกคนสามารถจำได้ว่า เหลนคนนี้ เป็นลูกของหลานคนใด เมื่อลูกชายของข้าพเจ้า โรงเรียนปิดเทอมครั้งหนึ่งก็ไปเยี่ยม ทั้ง ๆ ที่จากกันไปก็หลายเดือน ท่านยังจำชื่อได้แม่นยำ พร้อมกับเรียกตัวเข้าไปสวมกอด และให้ศีลให้พรตามแบบฉบับผู้ทรงศีลทั้งหลาย

แม่เฒ่าจากไปแล้ว อย่างไม่มีวันที่จะได้มีโอกาสพบหน้ากันอีก ทั้งที่รู้อยู่แก่ใจว่าสังขารทั้งหลายนั้นไม่เที่ยง มีเกิด มีแก่ มีเจ็บ และมีตาย ไปตามกฎแห่งกรรม ก็อดที่จะเศร้าใจไม่ได้ ข้าพเจ้าได้พบ ได้เห็น ได้ผ่าน คนตายไปต่อหน้าต่อตามามาก เพราะด้วยมีอาชีพอยู่ทางนี้ เห็นความตายของผู้อื่นทีไรก็อดเศร้าใจและเสียใจไปกับญาติที่ยืนร้องไห้รำพันอยู่ใกล้ ๆ มิได้ และยิ่งไปกว่านั้น ครั้งนี้เสมือนมารดาผู้บังเกิดเกล้าได้จากไป ได้พยายามช่วยเหลือ เพื่อจะทดแทนบุญคุณจนถึงที่สุด แต่ก็ไม่สามารถที่จะเอาชนะความตายได้ ทำให้กำลังใจเกิดท้อแท้ อยากจะลาไปเสีย ซึ่งอาชีพที่พบแต่ความเศร้าสร้อย

เช่นนี้ ในที่สุดก็ได้ใช้ทางพระและธรรมะเข้าข่ม จึงทำให้ความระทมนั้นผ่อนคลายลงบ้าง เพราะมานึกเสียว่า แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังหนีไม่พ้นซึ่งความตายไปได้เลย ความตายเป็นของแน่นอน ที่ทุกคนจะต้องพบ อันเป็นที่สิ้นสุดของชีวิต

ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของแม่เฒ่า จงไปสถิตย์อยู่บนสรวงสวรรค์ ให้ได้รับความสุขในสัมปรายภพนั้นด้วยเถิด สมกับที่ในขณะแม่เฒ่ามีชีวิตอยู่ได้มีเมตตาธรรมตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม และยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมะของพระพุทธองค์อยู่มิได้ขาด หากจะมีทิพย์ญาณอันใดที่จะเป็นไปได้ ขอให้พวกเราและแม่เฒ่า ได้มีโอกาสได้เกิดเป็นแม่ลูกกันในเมื่อได้มีชาติมีภพใหม่ในชาติหน้า ดังที่เราได้เป็นมาแล้วในชาตินี้ด้วยเถิด.

ด้วยใจอาวรณ์อย่างสุดซึ้ง

นายแพทย์สมบัติ อินทรลาวัณย์

"ไว้อาลัยแด่แม่เฒ่า"

วันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ เป็นวันเศร้าสลดใจอย่างยิ่งของหลาน เมื่อทราบข่าวทางโทรเลขว่าแม่เฒ่าได้ถึงมรณกรรมแล้ว ทั้ง ๆ ที่ได้เตรียมตัวเตรียมใจไว้แล้วว่า สักวันหนึ่งแม่เฒ่าต้องจากหลานไป เพราะเข้าสู่วัยชราภาพแล้ว แม้กระนั้นก็รู้สึกว่าวันนั้นมาถึงเร็วเกินไปกว่าที่คาดคิด มรณกรรมของแม่เฒ่าเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของหลาน เมื่อแม่เฒ่ายังมีชีวิตอยู่ เคยให้ความเมตตากรุณา อบอุ่นแก่ลูกหลานทุกคนโดยเสมอหน้า หากชาติหน้ามีจริง หลานขอตั้งจิตอธิษฐานให้ได้เกิดเป็นหลานของแม่เฒ่าอีกทุกชาติ

ด้วยบุญกุศลที่แม่เฒ่าได้สะสมมาตลอดชั่วชีวิต ขอจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของแม่เฒ่าสู่สุคติ สถิตย์เสถียรอยู่ในสัมปรายภพ สรวงสวรรค์ชั้นนิพพานตลอดไป.

หลานของแม่เฒ่า

อันดับ ๑๓

เอกสารชุดมองด้านใน

วิธีชนะความตาย

(ธรรมะคือ ผ้าประเจียด)

ของ

พุทธทาสภิกขุ

วิธีชนะความตาย

เนื่องด้วยการบำเพ็ญกุศลในวันนี้ เป็นการบำเพ็ญกุศลเพื่อความยืนยาวของอายุ เป็นเหตุให้ระลึกนึกถึงสิ่งซึ่งจะอำนวยให้สำเร็จตามความประสงค์นั้น; สิ่งที่จะอำนวยให้สำเร็จประโยชน์เช่นนี้ มิได้มีสิ่งอื่น นอกจากธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียด

ดังที่มีเรื่องเล่ากันไว้ในคัมภีร์พิเศษบางแห่งว่า เมื่อเทวดาตนหนึ่งเดือดร้อนเนื่องด้วยจะถึงคราวสิ้นสุดลงแห่งอายุ ได้ดิ้นรนมีประการต่าง ๆ: ไม่มีใครจะช่วยให้ความเดือดร้อนนั้นระงับไปได้ ในที่สุดได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระองค์ได้ตรัสถึงธรรมะข้อนี้, คือข้อที่ขึ้นด้วยบทว่า; "อตฺถิ อุณฺหิสฺสวิชโย ธมฺโม โลเก อนุตฺตโร" อันเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทชาวไทยเรา

เรื่องที่กล่าวนี้จะเท็จจะจริงอย่างไรไม่สำคัญ: คือไม่ต้องเชื่อตามเรื่องนั้น ๆ ก็ได้ หากแต่ว่าจะต้องพินิจพิจารณาดูด้วยปัญญาของตนเองว่า เรื่องท่านองนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ นี้เป็นกฎเกณฑ์ของพุทธบริษัททั้งหลาย

พุทธบริษัททั้งหลาย ไม่เชื่อตามที่บุคคลอื่นบอก การที่เป็นดังนี้ก็เพราะปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธเจ้าที่ว่า "**อย่าเชื่อตามบุคคลอื่น**" ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลีเช่นกาลามสูตรเป็นต้น ซึ่งมีคำตรัสไว้ว่า **อย่าเชื่อด้วยเหตุที่ว่าผู้นี้เป็นครูของเรา: หรือ อย่าเชื่อโดยเหตุที่ว่า คำกล่าวนี้มีอยู่ในปิฎก.**

เราควรจะคิดดูให้ดี ว่าการที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ดังนี้ มีความมุ่งหมายอย่างไร: "อย่าเชื่ออะไรโดยที่มีเหตุผลแต่เพียงว่า ผู้นี้เป็นครูของเรา" นี้ย่อมหมายความว่า แม้พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นครูของเรา: แต่เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสไม่ให้เชื่อ. ข้อนี้เป็นหลักของพุทธศาสนาซึ่งเป็นอย่างนั้นเอง.

เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงมีชีวิตอยู่ ได้ตรัสไว้ในทำนองนี้ จนถึงกับมีการถือกันเป็นหลักทั่วไป: แม้พระสารีบุตรก็ยังได้ยืนยันข้อนี้แก่พระพุทธเจ้า ในที่เฉพาะพระพักตร์ว่า:-
ข้าพระพุทธองค์มิได้เชื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าดอก แต่จักเชื่อความเห็นแจ้งของตนเอง ด้วยตนเอง. พระพุทธองค์ได้ทรงสาธุ.

และข้อที่ตรัสว่า **อย่าเชื่อเพราะเหตุว่าข้อความนี้มีในปิฎก** (*ไม่ได้พูดถึงไตรปิฎก: เพราะว่ายังมิได้มีการจัดเป็นพระไตรปิฎก จึงได้ตรัสแต่เพียงว่า: อย่าเชื่อ เพราะเหตุที่ข้อความนี้มีในปิฎก*) ข้อนี้ก็เหมือนกันกับที่ตรัสว่า อย่าเชื่อ แม้แต่พระองค์เองตรัสในทันที; จะต้องพิจารณาดูให้เห็นตามที่เป็นจริง เชื่อด้วยสติปัญญาของตน แล้วจึงเชื่อตามที่ตรัสนั้นหรือตามที่มีอยู่ในปิฎกทั้งหลาย

เป็นอันว่า ข้อแรกที่สุดเราจะต้องพินิจพิจารณาดูว่าสิ่งนี้จะเป็นอย่างไร จะควรเชื่อหรือไม่.

ข้อที่กล่าวว่า เทวดาเดือดร้อนด้วยการที่จะต้องสิ้นอายุแล้วไปทูลขอวิธีที่จะระงับความเดือดร้อนนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสคำดังกล่าวนี้ จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เพียงไรนั้น เราต้องพิจารณาดู. ถ้าถือว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้มีขึ้นจริง ๆ คำกล่าวนี้ก็ระบุชัดอยู่ในตัวแล้วว่า "**ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียด นั้นมีอยู่ในโลกนี้**." ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียด, หมายความว่า ธรรมะซึ่งสามารถจะป้องกันอันตรายแม้กระทั่งความตาย.

เมื่อพูดถึง **สิ่งซึ่งป้องกันความตาย** คนก็จะพากันสงสัยว่า จะป้องกันได้อย่างไร? สิ่งซึ่งจะป้องกันความตายนั้นมีอยู่ ๒ ความหมาย:-

ความหมายอันหนึ่งก็คือ **อย่าให้ตายก่อนอายุขัย:** นี้หมายความว่า ให้อยู่ไปจนถึงสิ้นสุดของอายุขัย เท่าที่จะอยู่ได้เพียงไร นี้ก็อย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นการป้องกันโดยสิ้นเชิง คือ **ไม่ให้มีความตายโดยประการทั้งปวง** นี้เป็นธรรมะสูงสุด. เมื่อเข้าถึงธรรมะสูงสุดนั้นแล้ว คนนั้นจะไม่มีความเกิด ไม่มีความแก่ ไม่มีความตาย เพราะว่าถอนอุปาทานว่า "เรา" ว่า "ตัวเรา" หรือ "ของเรา" เสียได้, ไม่มีตัวเรา ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ตัวตนของเรา หรือของเขาอื่น; เมื่อเป็นดังนี้ก็ไม่มีความตาย; เป็นผู้อยู่เหนือความตาย พ้นจากความตายโดยสิ้นเชิง.

ธรรมะเป็นเครื่องกำจัดเสีย หรือป้องกันเสียซึ่งความตาย มีอยู่เป็นสองความหมายดังนี้. แต่เหมือนกันตรงที่เรียกว่า "ธรรม" เหมือนกัน: จะป้องกันความตายได้ ชั่วที่จะให้อยู่ไปจนถึงอายุขัยนั้นก็ต้องใช้ธรรม; จะป้องกันไม่ให้ตายเลยโดยประการทั้งปวง คือกลายเป็นผู้รู้จัก หรือถึงความไม่ตาย ที่เรียกว่า "นิพพาน" ไป นี้ก็ต้องใช้สิ่งที่เรียกว่าธรรม. เพราะฉะนั้น ควรจะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่า "ธรรม" นี้ว่า มีอะไรบ้าง: และจะป้องกันความตายได้อย่างไร.

อาตมาอยากจะให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย ได้ทราบถึงความหมายของคำว่า "ธรรม" ไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมะต่อไปข้างหน้า. คำว่า "ธรรม" โดยความหมายทั่ว ๆ ไปนั้น มีทางที่จะพิจารณาได้ดังนี้:—

ตามภาษาบาลี คำ ๆ นี้ นับว่าเป็นคำประหลาดพิเศษที่สุด; หรือจะถือว่า พิเศษ ประหลาดที่สุดในโลกก็ยังได้; เพราะว่า คำว่า "ธรรม" คำเดียวสั้น ๆ; หมายถึงทุกสิ่งไม่ว่าอะไรหมด. ใคร-ในภาษาไหน มีคำเช่นคำนี้บ้าง คือคำเดียว หมายถึงสิ่งทุกสิ่งไม่ว่าอะไรหมด. แต่ในภาษาบาลีนี้มี และเราก็รับเอามาใช้ในภาษาไทยของเราโดยไม่ต้องแปล เรียกว่า "ธรรม" ไปตามเดิม ตามภาษาบาลี; เมื่ออยากจะทราบว่า คำว่า ธรรม ได้เล็งถึงอะไรแล้ว ก็มีทางที่จะพิจารณาได้ดังนี้:–

นัยอันแรก คำว่า "ธรรม" นี้หมายถึง**ธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่าง** ซึ่งในทางวัดวาของเรา มักจะเรียกว่า "**สภาวธรรม**" ธรรมที่เป็นอยู่เอง, หรือสิ่งที่เป็นอยู่เอง;

ถ้าเรียกโดยภาษาชาวบ้าน หรือนักศึกษาอย่างปัจจุบัน ก็ต้องเรียกว่าธรรมชาติ. นัยที่แรก หมายถึงตัวธรรมชาติทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างไม่ยกเว้น จะเป็นรูปธรรม, นามธรรม หรือความคิดความนึกอะไรก็ตาม ซึ่งมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลายตามธรรมชาติแล้ว เรียกว่าธรรมชาติทั้งนั้น. แต่ภาษาบาลีเรียกว่า "ธมฺม" เฉย ๆ.

นัยที่ ๒ คำว่า "ธรรม" หมายถึง**กฎของธรรมชาติ** ขึ้นชื่อว่าธรรมชาติทั้งหลาย ย่อมมีกฎอยู่ในตัวมันเอง; เช่น สิ่งที่เรียกว่า ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ เหล่านี้เป็นธรรมชาติ; แต่ในสิ่งนั้น ๆ มีกฎของธรรมชาติ ว่าจะต้องเป็นอย่างไร. เช่น ถูกความร้อนเข้าจะเป็นอย่างไร, ถูกความเย็นเข้าจะเป็นอย่างไร. หรือว่า สังขารร่างกายของเรา หรือของสัตว์ทั้งหลายก็ตาม แม้ที่สุดแต่ต้นไม้ที่เป็นของธรรมชาติก็ตาม; ย่อมมีกฎเกณฑ์อยู่ในสิ่งนั้น ๆ ว่าร่างกายนี้ จะต้องเป็นอย่างนั้นจะต้องเป็นอย่างนี้; ต้นไม้ ภูเขา ก้อนอิฐ ก้อนหิน ทุกสิ่งทุกอย่าง ก็มีกฎเกณฑ์ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. ส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์นี้เราเรียกว่ากฎของธรรมชาติ. แต่กฎธรรมชาติชนิดนี้ ในภาษาบาลี

ก็คงเรียกเพียงสั้น ๆ ว่า "ธมฺม หรือ ธัมม" เฉย ๆ อย่างเดียวกัน หรือที่เรามักจะเรียกกันตามภาษาวัดวาอารามนี้ว่า "**สัจจธรรม**" เมื่อเราเรียกว่าสภาวธรรม เราหมายถึง**ตัวธรรมชาติ**. เมื่อเราเรียกว่า สัจจธรรม เราหมายถึง**กฎเกณฑ์ธรรมชาติ**.

นัยที่ ๓ นั้นคำว่า "ธรรม" หมายถึง**หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกตรงตามกฎของธรรมชาติ** อย่างนี้เราเรียกว่า **ปฏิบัติธรรม** แต่ภาษาบาลีก็คงเรียกว่า ธมฺม หรือ ธัมมะ เฉย ๆ อยู่นั่นเอง, มนุษย์เกิดมามีกฎเกณฑ์ของธรรมชาติครอบงำอยู่. มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ๆ นับตั้งแต่ หน้าที่ที่จะแสวงหาอาหาร ให้มีชีวิตเป็นอยู่, ตลอดถึงหน้าที่ต่าง ๆ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อสัตว์ ต่อบุคคลที่มาเกี่ยวข้องด้วย, จนกระทั่งถึงหน้าที่สูงสุด คือกระทำตนให้พ้นจากความทุกข์โดยประการทั้งปวง; แม้ที่สุดแต่การปฏิบัติเพื่อให้ลุถึงพระนิพพาน ก็ยังเรียกว่า หน้าที่ของมนุษย์อยู่นั่นเอง; และหน้าที่ทั้งหมดนี้ล้วนแต่จะต้องอนุโลมให้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ จะฝืนกฎของธรรมชาติไม่ได้.

การที่มนุษย์มีความทุกข์ ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ การที่มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องเอาชนะความทุกข์ให้ได้ จึงต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติด้วย; แม้ว่าจะเป็นไปในทำนองตรงกันข้าม; ดังนั้นขึ้นชื่อว่า หน้าที่แล้วจะต้องอนุโลมตามกฎของธรรมชาติทั้งนั้น.

ดังนั้นเป็นอันว่า คำว่า "ธรรม" หรือ "ธรรมะ" เพียงคำเดียวนี้ หมายถึงของ ๓ อย่างโดยสมบูรณ์ คือ ตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง กฎของธรรชาตินั้นอย่างหนึ่ง, หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาตินั้นอีกอย่างหนึ่ง.

ท่านสาธุชนทั้งหลาย พิจารณาดูเองก็แล้วกัน ว่าคำ ๆ นี้ เป็นที่น่าประหลาดมหัศจรรย์สักเท่าไร เพราะว่าได้รวมสิ่งทุกสิ่งไว้ ในคำเพียง คำเดียว.

ที่สำคัญที่สุด ก็คือสิ่งที่เรียกว่า **หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ**.

ดังนั้น ถ้าเราจะศึกษาดู ถึงตำราอันว่าด้วยถ้อยคำแม้ที่มีอยู่ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น; คำว่า "ธรรม" นี้ เขาก็แปลกันว่า "หน้าที่"; หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่าถ้าไม่เอาศาสนาเป็นเกณฑ์ เอาเพียงภาษาพูดโดยทั่ว ๆ ไปเป็นเกณฑ์; ถามว่า ธรรมะ คืออะไร ในปทานุกรมเก่า ๆ เหล่านั้น ก็แปล

คำ ธรรม ว่า " **หน้าที่** "

ข้อนี้ทำให้เราเห็นได้ว่า ในบรรดาคำแปล หรือความหมายของคำว่าธรรมทั้งสามอย่างนั้น คำแปลอย่างสุดท้าย คือที่แปลว่า **หน้าที่** นั้นสำคัญกว่าคำแปลทั้งหลาย; เพราะเหตุว่าเราจะรอดจากความทุกข์ เอาชนะความทุกข์ได้ก็เพราะการทำตามหน้าที่ ให้ถูกกฎของธรรมชาติ; แต่ถึงอย่างนั้นเราก็ต้องรู้เรื่องของธรรมชาติ จะต้องรู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติไว้ด้วย เราจึงจะสามารถปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ แล้วเอาชนะทุกข์ได้.

เมื่อเป็นดังนี้ จะเห็นได้ทันทีว่า **ถ้าเราปฏิบัติถูกต้อง** ก็หมายความว่า เรามีความรู้เรื่องธรรมชาติ; และเรื่องกฎเกณฑ์ของธรรมชาติไปด้วยในตัว โดยไม่ต้องสงสัย

ยกตัวอย่างเช่น เรารู้จักทำมาหากิน ประกอบอาชีพให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี; อย่าได้เข้าใจว่าเรามีความรู้เพียงหน้าที่อันนี้ แท้จริงในความรู้อันนั้น มันมีความรู้เรื่องธรรมชาติรวมอยู่ด้วย มันมีความรู้เรื่องกฎของธรรมชาติรวมอยู่ด้วย แต่ **ความรู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัตินั้น เป็นส่วนสำคัญ**

เราจึงเพ่งเล็งกันแต่ความรู้เรื่องหน้าที่ หรือทำหน้าที่ให้สำเร็จก็แล้วกัน; อย่างนี้ใช้ได้ในกรณีอย่างโลก ๆ ทั่ว ๆ ไป

แต่ถ้าในกรณีที่เกี่ยวกับความทุกข์ หรือความดับทุกข์ในขั้นสูงสุดแล้ว จะต้องสนใจเรื่องตัวธรรมชาติ, และเรื่องตัวกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ให้มากเป็นพิเศษ

ดังนั้นเราจึงได้ **ศึกษา** เรื่องขันธ์ เรื่องธาตุ เรื่องอายตนะ หรืออะไรทำนองนี้ ซึ่งเป็น**ตัวธรรมชาติ** กันอย่างละเอียดละออ, แล้วก็ **ศึกษา** เรื่อง**กฎของธรรมชาติ เช่นเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** กันอย่างละเอียดละออ; แล้วจึง **ศึกษา** เรื่องการปฏิบัติเพื่อพ้นจากทุกข์ตามกฎธรรมชาตินั้น ๆ เช่นเรื่องอริยมรรคมีองค์แปดเป็นต้น กันอย่างละเอียดละออ; เราจึงสามารถเอาชนะความทุกข์ได้ตามลำดับ ๆ จนกระทั่งบรรลุถึงธรรมะสูงสุด คือ นิพพาน ดังนี้.

นี่เราจะเห็นได้ว่า คำว่า " ธรรม " คำเดียวเป็นคำที่ประหลาดมหัศจรรย์อย่างไร และจะเป็นสิ่งที่มีอานุภาพอย่างยิ่งถึงกับสามารถปะทะความตาย เป็นเหมือนผ้าประเจียดต่อสู้กับมัจจุราชทั้งหลายได้อย่างไร เราก็จะได้คิดดูกันต่อไป

คนเราถ้าไม่ทำหน้าที่ที่เรียกว่าธรรมแล้ว จะต้องตาย; เช่น ไม่หาอาหารกิน ก็จะต้องตายไม่ว่าจะเป็นสัตว์มนุษย์ หรือสัตว์เดียรัจฉาน **การที่ไม่ทำมาหากินเป็นการไม่ปฏิบัติ**

ธรรมะอย่างยิ่ง, หรือเป็นการปฏิบัติผิดธรรมะอย่างยิ่ง ในเมื่อธรรมะแปลว่า หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; ผู้ที่ไม่ทำมาหากินจึงต้องตาย; นี้เรียกว่า ไม่มีธรรมะจึงต้องตาย **แต่ถ้ามีธรรมะเข้ามา คือ ทำหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้วไซร้ เขาก็ไม่ต้องตาย;** นี้เรียกว่า **ธรรมะ เป็นเหมือนผ้าประเจียด สามารถปะทะกับความตาย** ยังบุคคลนั้นให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ดังนี้.

ทีนี้ การประพฤติทางธรรมจรรยาทั่ว ๆ ไป ที่เกี่ยวกับสังคม ก็เหมือนกันอีก; เป็นหน้าที่ที่แต่ละคนจะต้องประพฤติจะต้องปฏิบัติ; เมื่อไม่ประพฤติไม่ปฏิบัติ ก็คือไม่มีธรรมะ; ไม่มีธรรมะก็เหมือนไม่มีผ้าประเจียด สำหรับปะทะกับความตาย เขาจึงต้องตาย บางทีก็ **ตายโดยร่างกาย**, บางทีก็ **ตายโดยทางวิญญาณ** คือ ตายจากคุณความดี คือ ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะเป็นความดีสำหรับเป็นมนุษย์อีกต่อไป; นี้ก็เรียกว่าความตาย รวมความแล้วก็ว่า ขาดธรรมะแล้ว ก็จะต้องตาย แม้ในลักษณะอย่างนี้.

ทีนี้ก็มาถึงเรื่อง **โรคภัยไข้เจ็บ**; ถ้าคนเรามีธรรมะในความหมายที่ว่า เป็นหน้าที่ตามธรรมชาติแล้ว คนนั้นก็ยาก

ที่จะมีโรคภัยไข้เจ็บ, หรืออยากที่จะตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งที่เรียกว่าโรคภัยไข้เจ็บนั้น เมื่อกล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ย่อมพอที่จะกล่าวได้ว่า มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน คือโรคทางกาย และโรคทางวิญญาณ.

โรคทางกาย นั้นได้แก่ความเจ็บไข้ทางกายทั่ว ๆ ไปนั้นอย่างหนึ่ง; รวมทั้งความเจ็บไข้ที่เนื่องด้วยโรคเกี่ยวกับจิตที่เราต้องไปส่งโรงพยาบาลโรคจิตนี้อีกอย่างหนึ่ง; ทั้งสองนี้ก็รวมเรียกว่า โรคทางกาย หรือถ้าไม่อยากเรียกรวมกัน ก็จะแยกออกเป็น ๓ อย่างก็ได้: โรคทางกายอย่างหนึ่ง, โรคทางจิตอย่างหนึ่ง โรคทางวิญญาณอีกอย่างหนึ่ง โรคทางกายก็รักษาที่โรงพยาบาลตามปกติ โรคทางจิตก็ไปโรงพยาบาลโรคจิต ส่วนโรคทางวิญญาณนั้นต้องไป **โรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า**.

โรคทางวิญญาณ หมายความว่า ร่างกายก็สบายดี จิตใจก็ปกติดี มีอนามัยแข็งแรงดี มีทรัพย์สมบัติเกียรติยศชื่อเสียงพอตัว แต่แล้วก็ **ยังต้องน้ำตาไหลอยู่บ่อย ๆ ต้องมีความทุกข์ทรมาน** บางอย่างบางประการอยู่บ่อย ๆ ส่วนนี้เรียกว่า **โรคทางวิญญาณ ต้องไปรักษาที่โรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า** แต่แล้วก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากธรรม.

ทีนี้ เรามาคิดกันดูใหม่ สำหรับโรคที่เรียกกันว่า โรคทางกาย หรือโรคทางจิตนั้น ก็มีมูลมาจากการขาดธรรม ด้วยเหมือนกัน และจะหายได้ก็ด้วยการมีธรรม ยิ่งกว่าการกินหยูกกินยาโดยแน่นอน คือว่า คนเราจะเจ็บป่วยอะไรขึ้นมา ก็เนื่องจากการทำผิดหน้าที่ตามธรรมชาติ ยกตัวอย่าง: ตั้งต้นตั้งแต่เพราะไม่ระวัง จึงได้มีการเจ็บป่วย เป็นบาดแผล อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น; นี้เรียกว่าขาดสติสัมปชัญญะ ก็ต้องเจ็บเนื้อเจ็บตัว เรียกว่าขาดธรรม ที่ชื่อว่า **สติสัมปชัญญะ** ซึ่งเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องมี.

ทีนี้ คนเรายังมีโรคอื่นอีกหลายอย่าง; นับตั้งแต่ที่เรารู้จักกันมาก ๆ เช่นโรคประสาท โรคความดันโลหิตสูง แม้โรคเบาหวาน โรคกระเพาะอาหาร; เขามักจะคิดกันเสียว่า นั่นมันเป็นโรค แล้วก็จะต้องรักษาตามวิธีของการรักษาโรค; เขาลืมไปเสียว่า อาการชนิดนั้นเกิดขึ้นมา เพราะขาดธรรม

คนเราเป็นโรคกระเพาะอาหาร เพราะขาดธรรมะ ข้อนี้ไม่ได้หมายความแต่เพียงว่า เป็นผู้ไม่ระมัดระวังอาหารการกิน แต่ข้อนี้หมายความว่า **คนโดยมากเมื่อขาดธรรมะแล้วย่อมมีจิตใจเศร้าหมองมีจิตใจวิตกกังวล**

วิตกกังวล ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ในเรื่องตัวตน หรือของตนมากเกินไป นอนหลับไม่สนิท; กระทั่งนอนไม่หลับ กระทั่งอยู่ด้วยความวิตกกังวล เป็นการทนทรมาน; ความวิตกกังวลนี้ทำให้นอนหลับยากและเมื่อเป็นไปมากเข้า ๆ ก็มีผลทางร่างกายทำให้เกิดโรค นับตั้งแต่โรคกระเพาะอาหารเป็นต้นไป เพราะว่าความวิตกกังวลนั้น ทำให้เสียโลหิตที่หล่อเลี้ยงร่างกายไปเป็นอันมาก เพราะไปถูกทำลายเสียมากมายที่ส่วนสมอง; ส่วนกระเพาะที่จะย่อยอาหารก็ขาดแคลนโลหิต นานเข้ากระเพาะอาหารก็ผิดปกติ คนเราก็เป็นโรคกระเพาะอาหาร ชนิดที่รักษาได้แสนยากเหลือที่จะรักษาได้โดยง่าย จนหมดศรัทธา จนตายไปก็มี; นี่ไม่ใช่โรคทางกายล้วน ๆ พิจารณาดูจะเห็นได้ว่าเพราะ **ขาดธรรม**เพราะ**โรคทางวิญญาณเป็นต้นเหตุ เราจึงเป็นโรคทางกาย** เช่น โรคกระเพาะอาหาร เป็นต้น.

หรือว่า ถ้าความวิตกกังวลนั้น ได้ทำให้เราวิกลจริตต้องส่งไปโรงพยาบาลโรคจิต หรือโรงพยาบาลทางประสาทก็ตาม; นี่ก็มันไม่ใช่เรื่องทางกายล้วน ๆ; มันเป็นเรื่องของโรคทางวิญญาณที่ทำให้เกิดอาการชนิดนั้นขึ้นมา **ต้องวิกลจริต**

ต้องไปโรงพยาบาลประสาท อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่มีวันหาย **ก็เพราะว่า ต้นเหตุอันแท้จริงไม่ได้รักษา; คือไม่ได้รักษาโรคทางวิญญาณ ให้เป็นคนหยุดความวิตกกังวลเสียได้** ดังนั้นจะรักษาโรคประสาท หรือโรคความดันโลหิตกันสักเท่าไร ๆ มันก็ไม่มีทางจะหายได้; เว้นเสียแต่ว่า จะได้รักษาโรคทางวิญญาณ คือ มีธรรมะเป็นเครื่องกำจัดความวิตกกังวลเสียได้; ไม่ต้องกินยาอะไร โรคภายนอกเหล่านั้นก็หายไปเอง; เป็นอย่างนี้.

นี้เรียกว่า โรคทั้งหลายมีมูลมาจากโรคทางวิญญาณ คือ การขาดธรรมนั่นเอง.

การแก้ไขโรคในทางวิญญาณนั้น เป็นหน้าที่ มนุษย์ละเลยหน้าที่ จึงต้องได้รับโทษ คือความทุกข์หรือความตาย; แต่ถ้าไม่ละเลยหน้าที่ คือ มีธรรมะในส่วนนี้แล้วก็ไม่เป็นโรคและไม่ตาย.

ดังนั้น จะพิจารณากันสักเท่าไร ๆ ก็จะพบได้ว่า **โรคทั้งหลายเกิดมาจากการที่มนุษย์ทำผิดหน้าที่ตามธรรมชาติทั้งนั้น** ไม่ว่าโรคอะไร; แม้ที่สุด แต่ทำมีดบาดมือให้เป็นแผลเจ็บปวดขึ้นมา ก็เพราะว่าทำผิดหน้าที่ ที่จะต้องมีสติสัมปชัญญะดังที่กล่าวแล้ว.

นับตั้งแต่โรคอย่างต่ำที่สุดขึ้นไปอย่างนี้ จนถึงโรคอย่างสูงที่สุดล้วนแต่เป็นเรื่องทำผิด เพราะไม่มีสติสัมปชัญญะบ้าง; เพราะความเข้าใจผิดอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง; เพราะความไม่รู้ในสิ่งที่ควรรู้เสีย.ลย โดยประการทั้งปวงบ้าง; นี้เรียกว่าเป็นโรคทางวิญญาณทั้งนั้น.

ถ้าเราเอาใจใส่ให้มากที่สุดในหน้าที่ของตนในส่วนนี้ คือ มีธรรมะ ในส่วนนี้แล้ว **คนเราก็จะเจ็บไข้ได้ป่วยยากที่สุด**; และเมื่อคนเราเจ็บไข้ได้ป่วย แล้วก็จะหายได้โดยง่ายที่สุด เดี๋ยวนี้เรามีความเจ็บความไข้ แล้วเราก็ไม่รู้จะรักษาอย่างไร ไม่รู้จักกำจัดโรคนั้นออกไปได้ โดยวิธีใด; เพราะไม่รู้ธรรมะ เพราะไม่รู้หน้าที่.

หารู้ไม่ว่า **โรคภัยทั้งหลายเกิดมาจากความวิตกกังวล; แล้วก็ไม่ได้กำจัดความวิตกกังวล** ตัวเป็นโรคกระเพาะอาหาร เพราะมีความวิตกกังวลเป็นต้นเหตุ แต่แล้วก็ไม่สนใจที่จะรักษาโรคกระเพาะอาหาร ด้วยการทำลายความวิตกกังวล; กลับไปสร้างความวิตกกังวล ในด้านกิจการงาน การเงิน การอะไรต่าง ๆ ให้มากขึ้นอีกทางหนึ่ง; มันก็ไม่มีทางจะหายได้.

โรคทั้งหลายมีมูลมาจากความไม่เป็นปกติ ของส่วนประกอบของร่างกาย ซึ่งเป็นธรรมชาติ และเป็นไปตามกฎของธรรมชาติทั้งนั้น ไม่ว่าโรคอะไร; ฉะนั้น ถ้าผู้ใดได้เข้าถึงความจริงข้อนี้ **มีธรรมะกันจริง ๆ ในข้อนี้แล้ว ก็ยากที่จะเจ็บไข้ หรือยากที่จะตาย**ได้; นี่แหละ คือข้อที่ธรรมะเป็นเหมือนผ้าประเจียดที่จะปะทะมัจจุราชทั้งหลายไว้ ไม่ให้ครอบงำบุคคลนั้น. นี้เรียกกันว่า ปะทะมัจจุราช ในด้านที่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ.

ทีนี้ จะพิจารณากันถึงความตาย ที่จะมีมาโดยทางสังคม; เช่นจะถูกเขาฆ่าตาย. **การจะถูกเขาฆ่าตายนั้น** ลองคิดดูเถิดว่า **มีมูลมาจากอะไร ถ้าไม่ใช่จากการขาดธรรมะ,** เพราะว่าการขาดธรรมะนั้น ทำให้เป็นผู้ประพฤติอย่างสะเพร่า; จนเกิดเรื่องเกิดราวถูกเขาฆ่าตาย; หรือการขาดธรรมะนั้น ทำให้เป็นคนเจ้าโทสะ ไปทะเลาะวิวาท;ทำให้ถูกเขาฆ่าตาย; หรือว่าการ**ขาดธรรมะนั้น สร้างเวรสร้างภัย ด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น เอาเปรียบผู้อื่น ข่มเหงผู้อื่น**; เพราะขาดธรรมะนั้น จะทำให้ถูกเขาฆ่าตาย.

และยังมีอีกมากมายหลายอย่างหลายประการ นับตั้งแต่เป็นคนไม่กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีพระคุณ ก็ยังเป็นเหตุให้บุคคลสาปแช่ง, และทำผิดเรื่อยไป; จนถูกคนใดคนหนึ่งฆ่าตาย. แม้แต่สุนัขที่เลี้ยงไว้นั่นเอง ก็ยังจะกัดบุคคลชนิดนี้โดยไม่ต้องสงสัย นี้เรียกว่า เพราะขาดธรรมะ จึงเปิดโอกาสแห่งความตาย อันจะมีมาจากทางสังคมด้วยเหตุนี้.

หากมีธรรมะ เป็นผู้ประพฤติดี, ประพฤติถูกต้องตามหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องประพฤติแล้ว ก็ยากที่จะตายได้. เพราะเหตุฉะนั้นแหละจึงสมกับข้อที่กล่าวไว้ในเรื่องนี้ว่า ผู้ประกอบไปด้วยธรรมะ ไม่มีการตาย อันมิใช่กาละ; คือยังไม่ถึงอายุขัยนั่นเอง; นี่เรียกว่า ความตายโดยทั่ว ๆ ไปตามธรรมดา. พวกที่เขามีธรรมะเป็นหลักประกัน ย่อมมีความเชื่อมั่นในใจ ว่าจะอยู่ไปจนถึงที่สุดแห่งอายุขัย สุดเหตุสุดปัจจัยของสังขารด้วยกันทั้งนั้น.

เป็นอันว่า **ธรรมะคือหน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น เป็นเหมือนผ้าประเจียดที่จะปะทะอันตราย คือมัจจุราชโดยตรงได้.**

คำว่า "**ผ้าประเจียด**" ในที่นี้ อาตมาหมายถึงเครื่องรางอันศักดิ์สิทธิ์ ที่บุคคลมีแล้วจักป้องกันตัวให้ปราศจาก

อันตราย แม้แต่ความตาย; ดังที่บุคคลเขาใส่ผ้าประเจียดแล้ว ก็ทำการต่อสู้กัน เพื่อจะเอาชัยชนะ; ด้วยหวังว่าผ้าประเจียดนั้นจักเป็นเครื่องคุ้มครอง. แต่นั่นเป็นเรื่องของเด็กอมมือ ผ้าประเจียดชนิดนั้น ยังไม่ยึดถือเป็นสาระอะไรได้มากมายนัก แต่ **ผ้าประเจียด–คือธรรมะ นี้ คุ้มได้จริง ๆ**; นี่เรียกว่าคุ้มความตาย ตามความหมายตามธรรมดาได้ส่วนหนึ่งแล้ว.

ทีนี้ ก็ยังเหลือแต่ส่วนสูงสุด คือจะทำให้**ไม่มีความตายโดยประการทั้งปวงเสียเลย;** ซึ่งเป็นธรรมะชั้นสูงอันเราจะต้องศึกษากันต่อไป.

ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ของสัตว์ทั้งหลายนั้น เกิดมีขึ้นมา เพราะอำนาจอวิชชา ตัณหา อุปาทาน. การกล่าวอย่างนี้ ท่านจะหมายเอาความตายอย่างไหนก็ได้ทั้งนั้น คือจะหมายเอาว่า ถ้ามี อวิชชา ตัณหาอุปาทานแล้ว เราก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารมีความตายไม่มีที่สิ้นสุด; เมื่อดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานแล้ว คนเราก็บรรลุนิพพาน ไม่มีการเวียนว่ายในวัฏฏสงสารอีกต่อไป อย่างนี้ก็ได้.

แต่อาตมาอยากจะขอร้องให้ท่าน สาธุชนทั้งหลายสนใจไปในอีกแง่หนึ่ง มุมหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจกว่า; นี่ก็คือ ข้อที่ว่าถ้า

เรายังมีอวิชชา–มีความหลงยึดมั่น ถือมั่นสังขารร่างกายนี้ว่าเป็นตัวตน, หรือเป็นของของตนอยู่แล้ว **ความตายก็จะมีปัญหา**; คือจะทรมานจิตใจของเราอยู่ทุกเวลานาทีทีเดียว, แต่ถ้าเราเพิกถอน ความยึดมั่นถือมั่นสิ่งต่าง ๆ โดยความเป็นตัวเรา **หรือ**ของเราแล้ว; ความตายเป็นของน่าหัวเราะเยาะอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง. ไม่มีความหมายอันใดมากไปกว่านั้น.

ท่านทั้งหลายลองกระทำโดยประการนี้ ความตายจะกลายเป็นของเด็กเล่น น่าหัวเราะเยาะอย่างหนึ่งดูบ้างเถิด; จะได้รับสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะส่วนที่เป็นเหมือนผ้าประเจียดได้ถึงที่สุดทีเดียว.

ทำอย่างไร จึงจะเป็นอย่างนั้นได้ ? นี่ก็**ต้องอาศัยสติปัญญา** พิจารณาของตนเอง เป็นหลักอีกเหมือนกัน; จะเชื่องมงายตามบุคคลอื่นไม่ได้; เพราะว่าสิ่งนี้ไม่สำเร็จด้วยความเชื่อ ไม่สำเร็จด้วยพิธีรีตอง; แต่สำเร็จด้วยปัญญาอันแท้จริง โดยมาศึกษาให้รู้ให้เห็น ตามที่เป็นจริง ว่า "เรา" ประกอบขึ้นมาด้วยอวิชชาทีไร จิตใจนี้ก็มีตัวตน และมีของตนขึ้นมา และมีความทุกข์ทุกที.

ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า สิ่งที่เรียกว่า **กิเลส หรือความทุกข์นี้ไม่ใช่ เกิดอยู่เป็นพื้นฐาน**; สิ่งที่เรียกว่า กิเลส หรือความทุกข์นี้ เพิ่งเกิดเป็นครั้งคราว. พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า:– "**ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ**" –ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร. "อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกิลิฏฺ.ฐํ" –แต่ว่าจิตนี้เศร้าหมองแล้วเพราะกิเลสที่เป็นอาคันตุกะเข้ามา.

คำว่า "**กิเลส ที่เป็นอาคันตุกะเข้ามา**" หมายความว่า กิเลสนี้มิได้มีอยู่เป็นพื้นฐาน ในฐานะเป็นเจ้าของบ้าน มีประจำสังขารทั้งหลายอยู่เป็นปกติ; แต่ว่าเพิ่งจะเกิดมีมา อย่างอาคันตุกะ หรือแขกมาเป็นครั้งคราว รู้ได้ด้วยบาลีที่เป็นหลักสำคัญ เช่นบาลี ปฏิจฺจ สมุปฺบาทเป็นต้นว่า:–

เมื่อใดตาได้กระทบรูป, หูได้กระทบเสียง เป็นต้น: เป็นผัสสะขึ้นมาแล้ว เมื่อนั้นจึงจะมีสิ่งที่เรียกว่า เวทนา คือรู้สึกเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง.

เมื่อมีเวทนาแล้วจึงจะมีตัณหา–คือความอยากอย่างนั้นอย่างนี้ไปตามเวทนานั้น.

เมื่อมีตัณหาแล้ว จึงจะมีอุปาทาน คือความยึดมั่นสำคัญมั่นหมาย ว่าสิ่งนั้นเป็นเรา สิ่งนั้นเป็นของเรา.

เมื่อมีความยึดมั่น สำคัญมั่นหมายโดยความเป็นตัวเรา แล้ว ก็เรียกว่า มีตัวเรา.

ตัณหา หรือ อุปาทาน นี่แหละคือกิเลสโดยสมบูรณ์ และ "**ตัวเรา**" ก็เพิ่งมีกันตอนนี้เอง จึงเรียกว่ามีภพมีชาติ กันตอนนี้เอง-เมื่อยังไม่มีอาการอย่างที่กล่าวนี้ เรียกว่าไม่มี ภพ ไม่มีชาติที่แท้จริง; มีแต่ภพแต่ชาติตามที่ปากตลาดเขา ว่ากัน; เช่นว่าพอเกิดมาจากท้องมารดาแล้วก็มีภพมีชาติอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่า.

พระพุทธเจ้าท่านว่า:- เมื่อมีผัสสะ แล้วมีเวทนามี เวทนาแล้วมีตัณหา;- มีตัณหาแล้วมีอุปาทาน;-มีอุปาทานแล้ว มีภพ; มีภพแล้วมีชาติ. ทุกคราวที่มีการกระทบทางตาหรือ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ หกอย่างนี้; แล้วมีเวทนา มีตัณหา อุปาทาน นั้น, เรียกว่ามีกิเลส มีภพ มีชาติ มีตัวเราเกิดขึ้น.

ถ้าจิตไม่ได้มีความรู้สึกอย่างนี้ มันก็มีค่าเท่ากับไม่มี: กิเลสก็ไม่มี, ตัวเราก็ไม่มี, มีแต่สักว่าร่างกาย, จิตใจ, ตามธรรมชาติ. ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวเราแล้ว มันก็ไม่ มีความหมายเป็นตัวเรา.

เพราะฉะนั้น **เมื่อใดเรามีความโง่ความหลง เกิดขึ้นมาเป็นพัก ๆ ว่ามีตัวเรา มีของเรา; เมื่อนั้นแหละจึงจะเรียกว่า มีตัวเรา** มีกิเลส มีตัณหา ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. นี้ทำให้เรากล่าวได้ว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าตัวเรา ก็มิได้มีอยู่ตลอดเวลา.

สิ่งที่เรียกว่าตัวเรา มีอยู่เป็นคราว ๆ เป็นพัก ๆ ตามที่อุปาทานเกิดขึ้นว่าตัวเรา; ส่วนนอกนั้นมันก็มีแต่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ ไปตามสภาวธรรม เป็นธรรมชาติล้วน ๆ. ต่อเมื่อใด **มีการกระทบ** และ **เผลอสติ** แล้วเกิดอวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน; รู้สึกเป็นตัวกู ของกูขึ้นมาคราวหนึ่ง ๆ. นั่นแหละเรียกว่า มีตัวเราเกิดขึ้นมาคราวหนึ่ง; ดังนั้นจึงถือว่า สิ่งที่เรียกว่าตัวเรานี้ มิได้มีอยู่ตลอดกาล; มีอยู่ต่อเมื่อมีอุปทานเกิดขึ้น.

ทีนี้ กิเลส ตัณหา อุปาทาน นั้นก็เหมือนกัน มิได้มีอยู่ตลอดกาล; แต่มีเฉพาะต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบทางตาเป็นต้น แล้วเผลอสติจึงจะเกิดขึ้น; ถ้าเป็นผู้ไม่เผลอสติ

เพราะได้ฟังธรรมของพระอริยเจ้า เข้าใจแจ่มแจ้งอยู่เป็นประจำแล้ว กิเลส ตัณหา ก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้.

แม้ว่าวันหนึ่ง จะได้กระทบ ผัสสะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มากมายสักเท่าไร สักกี่ครั้ง ก็ไม่อาจจะเกิดตัณหาอุปาทาน ซึ่งเป็นกิเลสนั้นได้; เรียกว่าเราอยู่ด้วยความสงบสุขเป็นพื้นฐาน; มีจิตว่างจากกิเลส เป็นประภัสสรอยู่เป็นพื้นฐาน; เป็นที่ควรชื่นชมยินดีอย่างยิ่ง เพราะปราศ-จากโรคทางวิญญาณ; ไม่เป็นทางให้เกิดโรคทางกายหรือทางจิต.

นี่แหละเรียกว่า เราสามารถที่จะกำจัดโรคทางวิญญาณให้หายไป; ไม่มีความสำคัญมั่นหมายว่าเป็นตัวเราเกิดขึ้นมาทั้งวันทั้งคืน แล้วความตายจะมีมาแต่ไหน; คือว่าความคิดนึกถึงความตายในฐานะเป็นปัญหานั้นจะไม่มี.

เราจะมีแต่จิตชนิดหนึ่ง ซึ่งเต็มไปด้วยสติปัญญาหัวเราะเยาะความตายได้อยู่เสมอ; ความตายเป็นของเด็กเล่นน่าหัวเราะเยาะอยู่เสมอ. นี่เรียกว่า **ความตายไม่มีด้วย**

เหตุที่เรามีธรรมะเหมือนผ้าประเจียดคาดอยู่ที่หน้าผากของเราอยู่เป็นประจำ คือมีสติ สัมปชัญญะสมบูรณ์ในความรู้เรื่องธรรมชาติ หรือ **สภาวธรรม; ในความรู้เรื่องกฎของธรรมชาติ คือ สัจจธรรม;** และในความรู้**เรื่องหน้าที่ที่เราจะต้องปฏิบัติธรรมชาติ** อันเรียกว่า **ปฏิบัติธรรม.**

ธรรมะทั้งสามอย่างนี้ เป็นผ้าประเจียดยิ่งกว่าผ้าประเจียด เพราะสามารถปะทะความตายได้จริง ๆ; ไม่ให้ความตายมีเข้ามา แม้แต่ขณะจิตเดียว ความตายกระเด็นถอยออกไป ไม่มีมาปรากฏ แม้จะนึกถึงความตาย ก็นึกไปในทางหนึ่ง คือเห็นเป็นของน่าหัวเราะเยาะ; ไม่มีความหมาย, ไม่มีอำนาจ, ไม่มีน้ำหนักแต่ประการใด.

ไม่เหมือนกับคนที่มีกิเลส ตัณหา อุปาทาน นึกถึงโลกหน้าขึ้นมาแล้วก็หวั่นไหวเต็มไปด้วยความทุกข์; นึกถึงความตายขึ้นมาทีไร ก็รู้สึกวาบหวามเต็มไปด้วยปัญหา เต็มไปด้วยความทุกข์ มีความกระสับกระส่าย วุ่นวาย ทุกข์ร้อนในจิตใจ; เพราะไม่เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ความตาย, เพราะไม่มีความรู้ ที่จะปะทะกันกับความตาย ไม่มีความรู้ ที่จะ

หัวเราะเยาะความตาย คือไม่มีผ้าประเจียด กล่าวคือ ธรรมะคาดไว้ที่ศีรษะนั่นเอง.

เมื่อใด เป็นผู้มีความเข้าใจแจ่มแจ้ง ในเรื่องตัวเราของเรา ที่เกิดขึ้นมาเป็นประจำวันว่า เพราะอำนาจเผลอสติมีตัณหา อุปาทาน; เมื่อนั้นก็จะเป็นผู้ที่มิได้มีอยู่; มิได้มีความยึดมั่นถือมั่นอยู่ เหมือนกับมิได้มีตัวอยู่ ความตายจึงไม่ครอบงำบุคคลผู้นั้นได้; สมตามพระพุทธภาษิต ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า "**สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ โมฆราช สทา สโต**" – ดูก่อน! โมฆราช ท่านจงมีสติ มองดูโลกนี้โดยความเป็นของว่างเถิด "**เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสติ**" – เมื่อท่านมองดูโลกอยู่ในลักษณะนี้ มัจจุราชก็จะตามหาท่านไม่พบ ข้อนี้หมายความว่า เมื่อเราเห็นโลก หรือสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นของว่างอยู่แล้ว ความตายก็ไม่มีที่ตั้ง ที่อาศัย, มันจึงไม่มี.

ที่ว่า **เห็นโลกโดยความเป็นของว่าง** นี้ **หมายความว่า เห็นสิ่งทั้งปวง**; เพราะคำว่า "โลก" ในที่นี้หมายถึงสิ่งทั้งปวง; สิ่งทั้งปวงในที่นี้ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า:–

– **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันก็ได้ ทางตา
– **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันได้ ทางหู
– **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันได้ ทางจมูก
– **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันได้ ทางลิ้น
– **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันได้ ด้วยการสัมผัสทางผิวกาย
– และ **สิ่ง** ที่เราจะรู้สึกมันได้ ทางจิตใจ

รวมเป็น ๖ ประการด้วยกัน นี้เรียกว่าโลก.

เมื่อใดเรามองเห็นสิ่งทั้งหกประการนี้ โดยความเป็นของว่าง คือ ไม่มีสาระอะไรที่จะยึดมั่น หมายมั่นว่าเป็นตัวเราของเราดังนี้แล้ว; เรียกว่าเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง เมื่อเห็นโลกโดยความเป็นของว่างดังนี้แล้ว จิตก็ไม่ได้เข้าไปยึดมั่นอยู่ที่สิ่งใด ไม่ได้สำคัญมั่นหมายสิ่งใดว่าเป็นตัวเรา ของเรา เลยเป็นจิตว่าง.

จิตว่างจากอุปาทานเช่นนี้ ความตายไม่มี; เพราะความตายไม่มีที่ตั้งที่อาศัย ความตายจะต้องตั้งอาศัยอยู่ที่ตัวเรา หรือชาติที่ถือว่าเป็นตัวเรา เดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่าชาติ หรือตัวเรานั้นมิได้มี เพราะเราไม่สำคัญผิดด้วยอวิชชาอีกต่อไป สิ่งที่เรียกว่าตัวเรา หรือชาติ – ความเกิดของเรานั้นเป็นมายาเกิดมาจากอวิชชา – ความไม่รู้และความเข้าใจผิด.

ถ้ามีความรู้ถูกเสียแล้ว ความคิดอย่างนั้นจะไม่มี คือความคิดว่ามีตัวเรานั้นจะไม่มี; จะเห็นแต่ธรรมทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง, ตามที่เป็นธรรมชาติ, ตามที่เป็นกฎธรรมชาติ, ตามที่เป็นหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติตามธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีส่วนใดที่จะสำคัญผิดไปว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของของเรา นี้เรียกว่าเห็นโลกโดยความเป็นของว่าง; จิตใจไม่ทุกข์เลย สติปัญญากลับสมบูรณ์; ทำอะไร ๆ ก็ทำได้ดี จำอะไรก็จำเก่ง ทำการงานไม่ผิดพลาด; ได้รับผลมาเท่าไรก็ไม่ยึดถือเอาเป็นของตน ปล่อยให้เป็นของธรรมชาติ

นี้เรียกว่า เขาทำงานตามธรรมชาติ ทำงานเพื่องาน ไม่ได้ทำงานเพื่อเงิน ไม่ได้ทำงานเพื่อเกียรติยศชื่อเสียง เขาจึงไม่มีความทุกข์; แต่แล้วสิ่งที่เป็นผลงานเหล่านั้นก็ไม่ไปไหนเสีย คงมีอยู่ในการจัดการทำของบุคคลนั้นเอง

แม้ว่าเขาจะไม่ยึดถือว่า นี่เป็นของเรา แต่ก็ไม่มีใครมาแย่งชิงเอาไปได้; เพราะเหตุที่มีกฎหมาย มีขนบธรรมเนียมประเพณีคุ้มครองอยู่ และแม้ว่าจะมีใครมาแย่งชิงเอาไปได้ เขาก็จะมีแต่หัวเราะ ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น; จึงไม่มีอะไรที่จะทำให้เป็นทุกข์ได้อีกต่อไป.

นี่เรียกว่า แม้ว่าเราจะไม่มีความยึดถือในสิ่งใด เราก็ยังคงทำอะไรได้, เราก็ยังคงหาทรัพย์สมบัติได้, เราก็ยังคงใช้จ่ายทรัพย์สมบัติได้ เราก็ยังคงทำประโยชน์แก่บุคคลผู้อื่นให้มีความสุข มีความสบาย อยู่ด้วยกันได้ ทั่วไปทั้งโลกดังนี้.

นี้คือ หน้าที่สูงสุดที่มนุษย์จะต้องเข้าให้ถึง ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าเข้าถึงธรรมะอันสูงสุดนั่นเอง; ทำให้คนผู้เข้าถึงธรรมะชนิดนี้ ไม่มีความทุกข์เลย.

ถ้าใครไม่ประสงค์จะมีธรรมะชนิดนี้ ก็จงสมัครทนทุกข์ไปตามเดิม, เต็มไปด้วยความวิตกกังวล ความทรมานใจ, เป็นโรคทางกาย, เป็นโรคทางจิต, เป็นโรคทางวิญญาณ ไม่รู้จักเสื่อมซาได้; แล้วก็ไม่ต้องโทษใครโทษตนเอง ไม่มีธรรมะเหมือนผ้าประเจียด; ก็เป็นการสมกันดีแล้ว.

แต่ว่าพุทธบริษัทจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันเสียเกียรติของพุทธบริษัท; มันเป็นที่น่าอับอายขายหน้าเหลือประมาณทีเดียว **พุทธบริษัทจะต้องมีลักษณะเป็นผู้สะอาด เป็นผู้สว่าง เป็นผู้สงบเย็น.**

เป็นผู้สะอาด คือ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีสิ่งที่ใคร ๆ จะตำหนิได้ ไม่มีสิ่งที่ตนเองจะตำหนิติเตียนตนเองได้ ไม่มีสิ่งที่แม้แต่เทวดาที่มีหูมีตาเป็นทิพย์ ก็ไม่อาจจะติเตียนบุคคลนั้นได้; นี่เรียกว่า เขาเป็นคนสะอาด.

ที่ว่า **เป็นคนสว่าง** นั้นก็เพราะว่า เขาเป็นผู้มีความรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ โดยครบถ้วนสมบูรณ์จริง ๆ; โดยเฉพาะก็รู้เรื่องธรรม หรือธัมมะ รู้ว่าธรรมชาติเป็นอย่างไร, รู้ว่ากฎเกณฑ์ของธรรมชาติเป็นอย่างไร, รู้ว่าหน้าที่ ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้นเป็นอย่างไร.

หรือถ้ากล่าวอีกอย่างหนึ่ง เขามีความรู้ โดยสมบูรณ์ว่า: ความทุกข์เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดความทุกข์เป็นอย่างไร, ความดับสนิทไม่เหลือของความทุกข์เป็นอย่างไร, และทางให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์เป็นอย่างไร, อย่างนี้ก็ได้.

หรือแม้ที่สุดแต่จะกล่าวว่าเขารู้ว่าความตาย คือ อะไร, เหตุให้มีความตายนั้น คือ อะไร; ความไม่มีแห่งความตายนั้นเป็นอย่างไร, ทางปฏิบัติให้ลุถึงความไม่มีแห่งความตายนั้นเป็นอย่างไร, ดังนี้ก็ได้ เหล่านี้ล้วนแต่เรียกว่า เขามีความสว่าง, เขาเป็นคนสว่าง.

ส่วนที่ว่า **เป็นคนสงบเย็นนั้น** เขามีความสงบ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความร้อน กิเลสก็ไม่แผดเผาให้เขาเดือดร้อนได้ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็กลายเป็นของน่าหัวเราะเยาะไป ; สำหรับบุคคลนี้ ไม่มีปัญหาอะไรแก่เขา เขาจึงเป็นผู้มีความสงบ.

เขาเป็นผู้มีความสะอาด เขาเป็นผู้มีความสว่าง เขาเป็นผู้มีความสงบ ครบถ้วนบริบูรณ์ทั้ง ๓ ประการนี้ เรียกว่าเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว ; สามารถที่จะท้าทายหัวเราะเยาะมัจจุราชได้. ความตายกลายเป็นสิ่งที่หนีเตลิดเปิดเปิงกระเจิงไป ไม่เข้ามารอเฉพาะหน้าบุคคลผู้มีธรรมะเป็นผ้าประเจียดดังนี้.

นี่เรียกว่าสามารถขจัดความตายออกไปเสียได้ โดยไม่มีส่วนเหลือแม้ในเวลานี้ แม้ในปัจจุบันนี้ และตลอดกาลโดยประการทั้งปวง; หมายความว่า เมื่อบรรลุธรรมะขั้นสูงสุดในขณะนี้ในปัจจุบันนี้แล้ว ต่อแต่นี้ไป ก็ไม่มีปัญหาเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป; เพราะสิ่งที่เรียกว่าตัวเรานั้นถูกดับหายไปหมดแล้ว คืออัตตวาทุปาทาน ที่สำคัญมั่นหมายว่าเป็นเรา หรือเป็นของของเรานั้น ได้ถูกทำให้หมดสิ้นไปแล้ว. ไม่มีทางที่จะรู้สึก แม้แต่เพียงว่า เป็นตัวเรา หรือของเรา

จึงไม่มีทางที่จะพลุ่งพล่านขึ้นมาเป็นตัวกู หรือของกู ซึ่งเราเห็นกันอยู่โดยมาก.

นี้เรียกว่า ไม่มีตัวตน สำหรับจะให้เป็นที่ตั้งอาศัยของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายอีกต่อไป. เบญจขันธ์หรือร่างกายกับจิตใจนี้ เป็นเบญจขันธ์บริสุทธิ์สะอาด ไม่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา อุปาทาน; ไม่มีความคิดว่าตัวเรา หรือของเราเข้ามาครอบงำเบญจขันธ์ หรือร่างกายจิตใจชนิดนี้ได้อีกต่อไป; จึงเป็นร่างกายจิตใจหรือเป็นเบญจขันธ์ที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เช่นนี้.

อยู่เหนือความตายเช่นนี้แล้ว จึงไม่มีปัญหาอะไรอันเกี่ยวกับความตายนั้น; ไม่มีปัญหาอะไรที่จะต้องต่ออายุอีกต่อไป เพราะว่าเป็นผู้อยู่เหนือความตายโดยประการทั้งปวง. นี่แหละธรรมะที่เป็นเหมือนผ้าประเจียด ในอันดับสูงสุดนั้น มีอยู่อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างนี้.

จึงควรที่พุทธบริษัททั้งหลาย จะมีความสนใจ ในสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ ซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียดสำหรับปะทะกับความตาย อันมีอยู่หลายชั้น หลายลำดับ ดังที่กล่าวมาแล้ว

ให้เป็นที่เข้าใจ; แล้วก็เอาชนะสิ่งที่เรียกว่าความตายให้ได้ขึ้นมาตามลำดับ ๆ ๆ ๆ จนกระทั่งถึงลำดับสุดท้าย คือหมดตัณหาอุปาทาน ไม่มีอะไรเป็นที่ตั้งแห่งความตาย **ไม่มีทั้งความเกิด ไม่มีทั้งความตายและมิได้มีทั้งความอยู่** ด้วย

ฟังดูให้ดี ก็มีทางที่จะเข้าใจได้: เพราะมีอุปาทานว่าตัวเรา ก็มีความเกิดของตัวเรา มีความอยู่ของตัวเรา มีความตายของตัวเรา. ถ้าไม่มีอุปาทานว่าตัวเรา ก็ไม่มีความเกิดของตัวเรา ไม่มีความอยู่ของตัวเรา ไม่มีความตายของตัวเรา. จิตใจชนิดนี้แหละเป็นสุขที่สุด สงบเย็นที่สุด สะอาดที่สุด สว่างไสวที่สุด.

เราจึงควรมีจิตใจชนิดนี้อยู่ ดีกว่าที่จะมีจิตใจชนิดที่ตกต่ำ, อยู่ภายใต้ความครอบงำของความเกิด ความตาย ดังที่กล่าวแล้ว.

ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ หรือใคร ๆ ก็ตามจะกล่าวว่า "**ธรรมะซึ่งเป็นเหมือนผ้าประเจียดนั้นมีอยู่ในโลกนี้**" นี้ช่างเป็นการถูกต้อง ไม่มีทางที่ใครจะคัดค้านได้เลย.

หวังว่าท่านทั้งหลาย ควรจะได้สนใจให้เป็นพิเศษ ให้สมกับความปรารถนาของท่านเจ้าภาพ ที่ได้บำเพ็ญกุศลใน

โอกาสอันสำคัญ คือล่วงกาลผ่านวัยมาถึง ๗๒ ฤดูฝนเช่นนี้ เรียกว่า อย่างน้อยก็เป็นผู้ที่เยาะเย้ยความตายโดยทางร่างกายมาได้หลายครั้งหลายหนแล้ว; เหลืออยู่แต่จะเยาะเย้ยความตายต่อไปข้างหน้าอีกเท่าไรนั้น มันขึ้นอยู่กับการที่ว่า จะแขวนผ้าประเจียดของพระพุทธเจ้าไว้ได้มากน้อยเพียงไรเท่านั้นเอง.

และหวังว่า ท่านทั้งหลายจะได้ช่วยกันสนับสนุนให้ความประสงค์อันนี้ เป็นไปในทางที่จะสำเร็จประโยชน์ได้มากขึ้น โดยที่ทุกคน ๆ พยายามที่จะสวมผ้าประเจียดอันนี้ด้วยกันทั้งนั้น ให้เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นผู้นำที่ดี สิ่งทั้งหลายก็จะเป็นไปในทางที่พระพุทธเจ้าทรงพระประสงค์ คือธรรมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายได้ ทั้งโลกนี้และทั้งโลกหน้า และทั้งอยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง คือในภาวะที่ไม่มีความตายมาครอบงำได้อีกต่อไป.

ขอให้ความหวังอันนี้จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ ด้วยอำนาจที่เราทั้งหลายมีความเชื่อมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ไม่คืนคลาย.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล บุญส่งการพิมพ์ เลขที่ ๙ ซอยแม้นศรี ๒ ข้างปั๊มน้ำมันเอสโซ่ บำรุงเมือง
นายบุญส่ง ขุนสวัสดิ์ ผู้พิมพ์-โฆษณา ☎ 811479, 812505